

Мохаммед Аріф Закаулла

РЕЛІГІЯ І ПОЛІТИКА В АМЕРИЦІ

ПІДЙОМ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЄВАНГЕЛІСТІВ
ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ

Мохаммед Аріф Закаулла

РЕЛІГІЯ І ПОЛІТИКА В АМЕРИЦІ

Підйом християнських євангелістів та їхній вплив

Перекладено за виданням:

Religion and Politics in America: The Rise of Christian Evangelists and their Impact

by Muhammad Arif Zakaullah

Al-Zaytouna Centre For Studies & Consultations

2007 Beirut, Lebanon

Переклав з англійської Осип Леміш

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1. Президентські вибори в США 2000 та 2004	11
Розділ 2. Християнство в Америці: трохи історії.....	14
1. Релігійна боротьба.....	14
<i>Мартін Лютер:</i>	14
<i>Жан Кальвін:</i>	15
2. Часті й жахливі війни в Європі	16
3. Структурні зміни в сільському господарстві та, як наслідок, економічні труднощі	16
4. Філософія меркантилізму й колонізація	17
5. Виправлена релігія та її криза	17
6. Американське християнство	18
<i>Головні релігійні особливості ранньоамериканського суспільства</i>	19
<i>Прогрес, успіхи й проблеми</i>	20
<i>Розсудливість проти традиції</i>	20
<i>Розкол американського християнства: поява сучасного християнського фундаменталізму</i>	23
<i>Політична економія розколу в американському протестантизмі</i>	26
<i>Апелювання сучасних християнських фундаменталістів до пуританської основи Америки</i>	27
Розділ 3. Підйом християнського фундаменталізму після Другої світової війни.....	29
1. Рішення Верховного суду пробудили приспаного велетня.....	30
2. Перегрупування, набір нових членів та їх підготовка. Стратегія фундаменталістів після Другої світової війни	31
Розділ 4. Інтелектуальний виклик та відповідь	38
1. Заохочення культури читання на низовому рівні й насада до письма	38
2. Створення потужних духовних семінарій та біблійних інститутів	38
3. Наступ на лібералізм шляхом зображення секулярного гуманізму як релігії.....	39
4. Політична підтримка християнського фундаменталізму	40
Розділ 5. Взаємодія між Богом, кесарем та віруючими	43
1. Президентські вибори 1976: виборці-євангелісти та «народжений заново» кандидат.....	44
2. Поєднання економічного та християнського фундаменталізму: «народжена заново» Республіканська партія	45
Розділ 6. «Моральна більшість» в ліберальній демократії: армія Бога підкоряє кесаря	50
Перемога Рейгена на виборах 1980 та порядок денний фундаменталістів	54
Розділ 7. Шлях до християнського тероризму: від надії та сподівань до безнадії.....	58
Безнадія та поява християнського тероризму в ідеологічній війні	59
Розділ 8. Президентство Буша-молодшого 2000: нове тисячоліття, нова політика	62
Розділ 9. Мілленаризм, Царство Боже та Ізраїль.....	68
Преміллєнаризм	68

Постмілленаризм	68
Амілленаризм	68
Розділ 10. Погляд мусульманського світу на зовнішню політику США	70
Розділ 11. Потреба мусульманських наукових кіл у новій інтелектуальній культурі: заклик до пробудження	73
Епілог	80

Вступ

Із настанням постколоніальної ери було сподівання, що відносини між мусульманським світом та могутнім Заходом покращаться і взаємоповага й турбота про інтереси один одного стануть основоположними принципами західної політики по відношенню до мусульманського світу. Однак досвід протягом майже пів століття залишає бажати кращого. Біль, страждання і образи, котрі мусульманські народи зазнають за останні пів століття, а також безпомічність мусульманських держав та їхніх лідерів, створюють відчуття розчарування й безнадії серед мусульманських мас. Цим користаються екстремісти з обох таборів, що підривають мир у світі в першому десятилітті 21 століття.

Схильні до миру більшості, як на Заході, так і в мусульманському світі, прагнуть знати причину цієї проблеми задля її вирішення. Яструби на Заході придумали декілька підходів, такі як ісламофобія та теорія зіткнення цивілізацій, щоб пояснити цю проблему для своїх народів і для світу в цілому. Такі підходи кидають цілковитий осуд на мусульман. З іншої сторони, в мусульманському світі теж є звичай засуджувати в усьому Захід та Ізраїль.

Ця гра осудів уже триває довго і призводить до дій кожної зі сторін, які лише погіршують ситуацію, а не вирішують її. Тож має бути інший підхід.

Почнемо з фундаментального питання: чому мусульманський світ не зміг побудувати свої відносини із Заходом без колоніального ставлення до себе? Відповідь на це питання дають перш за все такі дві думки. Перша, найбільш всеохопна думка, полягає в тому, що Захід могутній і самовпевнений, тому змінити взаємовідносини з ним неможливо. Прихильники цієї точки зору можуть навести сотні прикладів того, як мусульманські держави завжди беззаперечно підтримували Захід, однак останній досі не віддячив такою ж беззаперечною підтримкою мусульманських справ, не зважаючи на визнання їхніх заслуг та визнання їх самих за союзників. Ситуація погіршилася в подальшому, коли Захід виявляв мало поваги до резолюцій ООН, які задовольняли інтереси мусульман.

На підставі цього, перша думка зводиться до того, що неможливо нічого змінити, тож краще здатися і прийняти все як є. На мою думку, ментальність поразенця і є частиною проблеми. Друга думка, пов'язана з екстремістами, що виходять із базової передумови поразенців про те, що Захід є могутнім та самовпевненим і не поважає мусульманський світ. Однак при цьому вони рекомендують різні шляхи вирішення проблеми. Вони виправдовують насилля,

войовничість і тероризм супроти Заходу й вірять, що це єдиний шлях вирішення проблеми і це змусить Захід змінити свій курс. Але цей підхід, замість вирішення проблем, створює нові.

Вищесказані дві думки не враховують того, що західні країни є демократіями і їхні політики можуть здійснювати лиш ту політику, яка приймається та підтримується більшістю народу. З іншого боку, в переважній більшості мусульманських країн демократія відсутня. У цих країнах правителі можуть з повною безкарністю здійснювати політику проти волі своїх власних народів.

На жаль, в переважній більшості мусульманських країн неможливо звинувачувати маси в тому, що вони вірять, що західні держави здійснюють політику в такий самий недемократичний спосіб, як це роблять їхні власні режими. Мусульманському світу слід навчитися цінувати те, що у західних суспільствах у кінцевому підсумку враховується публічна думка, а не бажання президента чи прем'єр-міністра та його кабінету.

Найсвіжіший приклад переваги громадської думки над волею президента і його кабінету – проміжні вибори до Конгресу США в листопаді 2006, які були зосереджені на війні в Іраці. Громадська думка в Америці не погоджувалась із позицією президента і його кабінету щодо питання війни в Іраці. В результаті, Республіканська партія втратила контроль над обома палатами в Конгресі, а міністр оборони Дональд Рамсфельд та Джон Болтон, посол США в ООН, пішли у відставку й настала нова реальність. Суть цієї історії в тому, що в західних демократіях визначальна роль громадської думки створює вікно можливостей для мусульманського світу. Якщо мусульманський світ зуміє конструктивно взаємодіяти із громадською думкою на Заході, результатом цього стане щирий, змістовний та ефективний міжцивілізаційний діалог стосовно взаємовигідних питань. Перед мусульманським світом тепер постає складна проблема – інформувати та навчати західне суспільство.

Як тільки мусульманський світ намагатиметься звернутись до західної масової публічної думки, дебати та критичні аналізи проблем, поведінка та політика кожної зі сторін повинні уважно дискутуватися. Задля того, щоб цей міжцивілізаційний діалог відбувся, мусульманські інтелектуали, медіа та політики обов'язково повинні знати як влаштовані західні суспільства. А отже, слід розуміти загальну схему західного внутрішнього політичного процесу, що є ключем до формування громадської думки в цих суспільствах, заснованої на їхніх ідеологіях, культурних та релігійних цінностях, традиціях та впливу різних зацікавлених груп. І ще слід знати як все це представлено в західних медіа.

Задля того, щоб зрозуміти цю динаміку демократичного західного світу, що постійно змінюється, необхідно ввести в мусульманських університетах програми з вивчення Америки та Європи як на початкових курсах, так і в аспірантурі. Ці програми допоможуть наступним поколінням зрозуміти як влаштований Захід. А завдяки цьому вони зможуть вести справи із Заходом, володіючи необхідними знаннями й довірою, тобто без відчуття безпомічності, яке штовхає їх до екстремістів, що проповідують насилля й ненависть.

Сотні університетів на Заході мають програми з вивчення ісламу, мусульманського суспільства та мусульманського регіону. Окрім цих програм ще є багаті бібліотеки, експерти, вчені й дипломати. Головні університети в США, Канаді, Європі та в Австралії пишаються своїми студентськими та докторськими програмами з досліджень ісламу та мусульманського світу. Вони мають добре забезпечені катедри та інститути, в яких зібрані найкращі експерти, що мають усе необхідне для заняття наукою. На жаль, ситуація в мусульманському світі цілком протилежна. Чудових програм з вивчення Америки, Європи, християнства та сучасної західної цивілізації в мусульманському світі майже немає. Так само й нема науково-дослідних інститутів, зосереджених на США і Заході. В мусульманському світі відсутня традиція послідовного наукового вивчення Заходу в контексті своїх проблем та інтересів. Через нестачу інтелектуальних даних наші політики не здатні заволодівати увагою західного суспільства й вести з ним конструктивний та постійний діалог у динамічному й мінливому світі. Між Заходом та мусульманським світом є глибока прірва. І це є основною причиною сталої західної політики, яка є згубною для інтересів мусульманського світу й призводить до утвердження або поразенської ментальності, або войовничості.

Відповідальність тепер лежить на учителях мусульманського світу. Давно пора мусульманським університетам ввести програми вивчення Америки і Заходу й почати розвивати дослідження в цьому напрямі задля випуску експертів та літератури, що сприятиме залученню Заходу до конструктивного діалогу, здатного врешті-решт побудувати мости взаєморозуміння між мусульманським світом та Заходом. Це дозволить їм обом визначити спільні довготривалі інтереси та спонукатиме свідомо робити цей світ кращим, заснованим на повазі народів, інтересів та гідності один одного.

Нічого дивного в тому, що чимало мусульманських університетів у відповідь на цю пропозицію скажуть, що не здатні наразі ввести програми з вивчення Америки, Європи і Заходу через брак фахівців у таких царинах. І тому не матимуть палкого бажання створювати катедри чи інститути з відповідними навчальними програмами. Це обмеження є об'єктивним і викликає очевидне бажання не робити ніяких змін. Але, оскільки ситуація все ускладнюється з

кожним днем, вкрай необхідно починати вводити програми західних досліджень. Буде прикро, якщо брак знавців стане виправданням для бездіяльності, яка призведе до занедбання справи західних досліджень. Варто починати вже зараз.

Проблема браку фахівців, із якою зіткнулися мусульманські університети намагаючись проводити західні дослідження, є чимось схожою на таку ж проблему для американських університетів, коли ті намагалися ввести програми з публічної політики. Гарвардський та Принстонський університети мають добре організовані програми з публічної політики, що викладаються в Школі Кеннеді та у Школі Вудро Вільсона відповідно. Самі по собі обидві ці школи є самостійними організаціями. Окрім того, Університет Каліфорнії в Берклі та Університет Чікаго також мають добрі програми з публічної політики. Усі вони пропонують програми для здобуття наукового ступеня, однак у Стенфорді програма з публічної політики відсутня. Головна проблема при введенні відповідної програми полягає в тому, що це міждисциплінарна програма й вимагає поєднання в одному факультеті різних спеціальностей, на якому читатимуть курси і проводитимуть дослідження в логічно взаємопов'язаний спосіб. У Стенфорді немає центру, департаменту чи інституту, в якому був би власний факультет, на якому б викладалась публічна політика. Проте в листопаді 2006 університетський Комітет з аспірантури затвердив програми викладання публічної політики для двох ступенів магістра. Із цього приводу видання «Стенфорд Дейлі» відзначило:

«На відміну від Гарварда, Принстона та Університету Чікаго в Берклі, Стенфорд не пропонує створення окремої школи чи департаменту з публічної політики. Як студентська, так і аспірантська навчальні програми залежатимуть від факультетів інших департаментів, як от політичних наук та економіки».

Замість того, щоб відкласти надовго ідею викладання американознавства та європознавства через брак фахівців, необхідних для організації відповідних департаментів, університети мусульманського світу також могли б розпочати зі студентського рівня, використовуючи модель Стенфорду. Наразі університети мусульманського світу викладають для студентів курси про Захід на різних департаментах: політичних наук, історії, економіки. Викладачів з різних департаментів, що викладають ці курси, можна попросити підготувати початкову чи поглиблену програму з вивчення Америки і Європи для студентів. Початкова програма має бути доступною для більш широкого кола студентів, що вивчають мистецтво, гуманітарні та соціальні науки, й викладати її мають викладачі з відповідних департаментів (історії, політичних наук, економіки, масових комунікацій та ін.). Такий підхід не ідеальний, він має свої вади, проте

якщо така програма початкова чи поглиблена буде прийнята, то це матиме свій власний розвиток, якість викладання з часом поліпшиться й саму програму можна буде вдосконалити. Із набуттям досвіду, ці програми в майбутньому можуть бути покращені або розширені. Після впровадження в університетах цих програм для студентів, будуть сформовані нові вимоги щодо кваліфікації професіоналів у цих галузях і все більше молодих людей будуть обирати навчання у них. Варто сподіватися, враховуючи необхідність цієї проблеми, що пропозиція буде серйозно розглянута вищими навчальними закладами мусульманського світу.

Усвідомлюючи важливість розвитку наукового пізнання Заходу, я вивчав сучасний стан справ у Америці. Наслідком цього стала публікація книжки «Хрест і півмісяць: походження американського євангелізму та майбутнє мусульман» (Muhammad Arif Zakauallah. *The Cross and the Crescent: The Rise of the American Evangelicalism and the Future of Muslims*", 2004). Ця книга (2006) значною мірою спирається на окремі розділи з «Хреста і півмісяця».

Я був би невдячним, якби не висловив подяку за допомогу тим людям, що мали наснагу проводити дослідження, які уможливили написання цієї книжки. Першим і головним з них є доктор Мохсен Салех, генеральний менеджер центру аль-Зайтуна, котрий запропонував опублікувати цю книжку як англійською мовою, так і в арабському перекладі. Я також вдячний тим неназваним людям, які прочитавши рукопис, запропонували декілька корисних порад задля його покращення. Я також зобов'язаний Дослідному Центру Міжнародного Ісламського Університету Малайзії, що видав мені грант, який надав доступ до необхідних для цієї складної роботи джерел. В університеті я мав неймовірну підтримку й сприяння від професора, доктора Мохаммеда Камаль Хасана (колишній ректор), професора, доктора Сеєда Арабі Іділ (ректор) та професора, доктора Мохаммеда Азмі Омара (заступник ректора із наукових справ та досліджень). Також висловлюю подяку головному бібліотекарю Туану Сеєду Алім Агі та його помічникам місіс Юсріні Абу Бакар та містеру Хафіту Хусіну, котрі завжди надавали повну підтримку в відповідь на мої безкінечні запити матеріалів. Розуміння й підтримку я зустрічав з боку професора, доктора Джаміля Османа (декан факультету економіки і менеджменту) та з боку доктора Росилін Мохаммеда Юсуфа (голова департаменту економіки). Вони гідні окремої згадки, адже без них я не зміг би провести ці дослідження. Блискучу допомогу в дослідженнях мені надали мої наукові помічники Едіб Сломо (аспірант з економіки) та Шейх Аріф Султан (студент-магістр ділового адміністрування). Місім Амаль Ітані з центру аль-Зайтуна прочитала мій рукопис і величезною мірою допомогла мені досягти

кращої якості цієї роботи. Будь-які помилки та недогляди лягають на мою відповідальність і були ненавмисними. Якщо читачі знайдуть якісь хиби цієї роботи й повідомлять мені, (автор помер у 2017 році – прим. перекладача) то я буду вдячний за таку шляхетність.

Автор,

Мохаммед Аріф Закаулла

Розділ 1. Президентські вибори в США 2000 та 2004

Традиційна мудрість стверджує, що в західних ліберальних демократіях політичний успіх владної партії безпосередньо залежить від стану економіки. Якщо під час правління партії державна економіка зростала, послідовно забезпечувалась зайнятість, ціни були стабільними, а народ жив у загальному мирі й процвітанні, тоді, якщо лиш не буде значної катастрофи, за партію голосуватимуть на чергових виборах і вона залишиться на наступний термін. Історичний досвід показує, що причинно-наслідковий зв'язок між економікою та політикою в більшості випадків працює, зокрема і в США. Однак, результати виборів 2000 та 2004 років зламали цей тренд.

Вісім років (1992-2000) адміністрації Клінтона-Гора ознаменувались постійним зростання економіки, високою зайнятістю, стабільністю цін, а США тоді були єдиною наддержавою світу. Проте на виборах 2000 переміг не Гор, а Джордж Вокер Буш, прийшовши в Білий Дім і заперечивши цим самим традиційну мудрість. Ті, хто не погоджуються з результатами виборів, можуть аргументувати, що не Буш, а Гор здобув більшість голосів на виборах, отже саме Гор повинен був стати президентом. Також вони можуть аргументувати, що Бушу допоміг перемогти на виборах лояльний Верховний Суд у питанні спірного підрахунку голосів у Флориді. Мовляв, якби більшість суддів Верховного Суду не призначалися під час правління попередніх президентів-республіканців Ніксона, Форда, Рейгена та Буша-старшого, тоді Верховний Суд не оголосив би президентом Буша-молодшого. Ці аргументи, що заперечують перемогу Буша-молодшого на виборах, не дають змоги об'єктивно проаналізувати сучасну американську політику.

Із наукового погляду на американську політику, це не має значення, оголосили Буша президентом чи ні. Значення має те, що незважаючи на стабільність, процвітання, зростання економіки, високу зайнятість та низьку інфляцію, що спостерігались протягом восьми років адміністрації Клінтона-Гора, Буш здобув вражаючий результат, був дуже близьким до перемоги й урешті-решт переміг. Питання не в тому, чому Гор програв, а в тому, чому Буш здобув такий результат, що не дозволив Гору здобути переконливу перемогу, особливо тоді, коли економіка США добре працювала. Саме це питання досліджував автор у своєму нарисі, присвяченому президентським виборам 2000, одразу після їх завершення, коли відбулась інавгурація Буша в січні 2001 («Цінності, економіка та метаекономіка у президентських виборах в США 2000. Історична перспектива (1896-1996)» // Muhammad Arif Zakauallah. "Values, the Economy and

Metaeconomics in the 2000 US Presidential Election: A Historical Perspective (1896-1996)", (2001) – прим. автора). Знахідки цього дослідження певною мірою цікаві тим, що показують, як Гор під час виборчої кампанії послідовно віддавав перевагу економіці, в той час як Буш доволі мудро й непомітно перемістив увагу до етики й моральних якостей уряду. Саме переведення фокусу на мораль і нездатність Гора звертатись до неї, не дозволили йому здобути переконливу перемогу над Бушем.

Зворотний бік цієї медалі теж доволі цікавий: а саме те, що виборці здебільшого проігнорували економічні восьмирічні здобутки правління демократичної адміністрації, що відзначилися зростанням та процвітанням, і обрали не Гора, а Буша. Вищезгаданий нарис також показує, що ті виборці, котрі проігнорували економічні здобутки, живуть переважно в південній частині США, яка є центром християнського фундаменталізму і яку називають «Біблійний пояс» (Географічно до цього регіону входять крайні південні штати та нижній Середній Захід. Регіон є батьківщиною християнського фундаменталізму та євангельського протестантизму. Ці релігійні групи Біблію розуміють буквально й суворі щодо моральності. Багато штатів регіону підтримали Клінтона на виборах 1996, а 2000 – Буша-молодшого – прим. автора). Детально аналізуючи реальні факти, в нарисі пояснюється, що морально-етичний погляд є частиною заснованих на релігії морально-етичних цінностей. І не успіхи в економіці вмотивували Біблійний пояс віддати голоси Бушу, які дозволили йому стримувати демократичного кандидата й зрештою перемогти його.

Так само й на президентських виборах 2004, американські виборці не турбувались про економіку, а голосували виходячи з консервативного християнського світогляду, який захищав Буш. Якби економіка була головним критерієм, тоді Буш точно програв би. Протягом першого терміну Буша (2000-2004) економіка погіршилась. У 2000, коли Клінтон передав Білий Дім Бушу, безробіття в країні складало 3.97%, а до 2004 зросло до 5.53%. Бідність також поглибилась за перший термін Буша: її показник піднявся до 12.5% за 2003, додавши 4.3 мільйони людей до числа бідноти, а вже 2004 Буш переміг на виборах переконливою більшістю, на відміну від хиткого результату в 2000. Нам важливо звернути увагу на те, що не зважаючи на економічні погіршення, люди все-одно обрали Дж. В. Буша, керуючись своєю християнською вірою.

Занепокоївшись міжцивілізаційним змістом подій 11 вересня 2001 й усвідомлюючи те, що США – єдина наддержавна світу, автор усвідомив, що вистачить однієї години, аби зрозуміти, з точки зору побудови мостів між

цивілізаціями, як влаштовані США. Беручи до уваги зростання християнського фундаменталізму в Америці та його вплив на американську ліберальну демократію, сподіваюсь, що винесені звідси уроки допоможуть нам краще зрозуміти сучасне американське суспільство та наявні в ньому тенденції.

Поза сумнівом, США є ліберальною демократією, в якій система влади базується на чудовій системі стримувань та балансів. Однак у ліберальних демократіях лідери та уряди врешті-решт скоряються волі своїх виборців і лідерів думок. Отже, як це було показано в згаданому нарисі, якщо на початку 21 сторіччя християнський фундаменталізм домінує в американському суспільстві та в політиці, тоді доречно буде всім зацікавленим зрозуміти й проаналізувати їхню роль в американській системі влади та в уряді. Маючи це на увазі й було здійснене це дослідження, присвячене росту християнського фундаменталізму в 20 столітті в США. Завдяки наполегливим дослідженням, не лише були знайдені відповіді на першочергові питання, а й було пролито світло на ряд інших проблем, деякі з яких автор зараз досліджує.

Позаяк ця книжка зосереджена на 20 столітті, почнемо з короткого історичного огляду появи і росту християнства у Сполучених Штатах.

Розділ 2. Християнство в Америці: трохи історії

Новітня історія Америки починається із відкриття континенту європейцями. Колумб відкрив Америку в 1492 і того ж року відбулось падіння ісламської державності в Іспанії (Останньою арабською ісламською державою на території Піренейського півострова був Гранадський халіфат, який був завойований іспанцями в ході християнської Реконкісти – прим. перекладача). Америка, відома як «Новий світ», стала привабливим місцем поселення для багатьох європейських мігрантів. Європейці не прибували до «Нового світу» на порожнє місце. Те, що для європейців було «Новим світом», для сотень племен «аборигенів», яких Колумб помилково назвав індіанцями, було домівкою протягом тисячоліть. Факторів, що мотивували європейців селитися в Америці було безліч. Ось деякі з основних.

1. Релігійна боротьба

В Європі тоді були дуже неспокійні часи. Люди турбувались про спасіння – порятунок у вічному житті. Католицька доктрина говорить, що людина може бути врятована своєю вірою в Бога, його або її доброю роботою, живучи доброчесним життям, дотримуючись таїнств (таких як хрещення, меса й покаяння), здійснюючи паломництва до святих місць та молячись Христу і святим. Церква також продавала індульгенції. Віруючі, що боялись покарання в загробному житті, могли купляти індульгенції. Придбання індульгенції обіцяло зменшити це покарання шляхом використання «скарбниці добрих діянь», у якій зберігались добрі вчинки Христа й святих. Акцент Католицької справи на ритуалах та добрих діяннях разом із можливістю продавати індульгенції надавали їй неймовірної ваги в суспільстві, чим і зловживали представники церкви. Це спричинило розчарування в Католицькій церкві й наслідком став протест, що започаткував Реформацію. Мартін Лютер (1483-1546), німецький священник, та Жан Кальвін (1509-1564), французький правник, що став теологом, були основними інтелектуальними архітекторами реформаційних ідей у той час. Основи їхніх вчень можна коротко підсумувати так.

Мартін Лютер:

- а) Бог є люблячим і дарує своє милосердя грішному людству.
- б) Спасіння є результатом лише однієї віри, яка є «божим даром» грішникам.

в) Вміння прожити добре життя не є причиною для спасіння, а лише наслідком: коли чоловіки й жінки повірять, віра врятує їх, то зможуть жити згідно моралі. Ця ідея відома як «спасіння одною вірою».

г) Церква та її лідери не є непогрішними. Лише Священне писання не містить помилок.

г) На відміну від Католицької церкви, яка вважала, що спасіння можливе лише через церкву та кліриків, які були привілейованою групою й мали особливий зв'язок із Богом, Лютер заявив, що кожен може мати зв'язок із Богом. Ця думка стала доктриною «священства кожного віруючого».

Жан Кальвін:

а) Кальвін розумів Бога як шанобливого володаря, всезнаючого і всемогутнього, який творить світову історію й безперечно повинен перемогти Сатану. Аби ця перемога відбулась, Бог обирає певних людей в якості своїх посередників, що вказуватимуть дорогу до Небесного царства. Для цих людей – «святих» чи «обраних» – Бог приготував вічне спасіння на небесах.

б) Про людину можна дізнатися, чи є вона «обраною», по тому, що намагається жити як святий. Бог очікує від своїх обраних гарного служіння суспільству невтомною працею «за покликанням» чи за родом своєї діяльності. Тобто замість католицького акценту на добрих діяннях, Кальвін наголошував на якості самої роботи й доводив, що досягнення успіху в самодисципліні й самоконтролі, а також наведення порядку як у своєму житті, так і в житті суспільства в цілому, є ознаками того, що ця людина може належати до числа обраних.

в) На відміну від Лютера, котрий вважав, що християни повинні прийняти існуючий соціальний лад, Кальвін закликав християн бути активними, змінювати суспільство та державний лад таким чином, щоб вони відповідали Божим заповідям, записаним у Біблії.

г) Кальвін перетворив швейцарську Женеву на священну співдружність, де обрані регулювали поведінку та мораль кожного. Женева стала центром реформістів з усього світу. Кальвін хотів, аби вся Європа була перетворена за зразком Женеви.

г) На відміну від Лютера, що писав переважно для німців, кальвінова книга «Вчення християнства» (1536) призначена для всіх християн.

Перший розкол християнства стався 1054, коли був розрив між Східною церквою, котру очолював імператор Візантії, та Римською Католицькою

церквою, очолюваною Папою. Після цього Римська Католицька церква зберігала єдність християнства під своїм прапором у Західній Європі. В 16 столітті протестантська Реформація спричинила серйозний розкол уже в західноєвропейському християнстві. Цього разу Західна Європа була розколота на теологічному ґрунті. Говорячи спрощено, більшість південних країн залишились католицькими, в той час як більшість північних країн перейшли в протестантизм. Ірландія, Італія та Іспанія залишились католицькими. Англія, Франція, Шотландія, Нідерланди та Швейцарія розвинули головні або важливі кальвіністські складові. Більша частина Німеччини та Скандинавія віддали перевагу лютеранству. Боротьба за прихильність віруючих і за переходи призвела до гонінь і цензури. «Індекс заборонених книг» став організаційною частиною церковного життя. Боротьба за політичну владу призвела до воєн у 16 столітті, в яких католики та протестанти масово різали один одного. Вбивства і гоніння на протестантів призвели до їх масової міграції із Європи до Америки.

2. Часті й жахливі війни в Європі

Протягом 15-16 століть в Європі часто відбувалися війни, наслідком яких стали руїни, страждання й переміщення мас невинних людей, особливо бідних і позбавлених власності. Одними з найбільших війн були: Столітня (1337-1453) між Англією та Францією, три громадянські війни в Німеччині протягом трьох десятиліть (1522-1555) та нідерландська боротьба проти іспанської католицької окупації, що тривала майже століття й урешті-решт завершилася здобуттям незалежності в 1648. В останній чверті 16 століття Франція пережила війну трьох Генріхів. Це була війна за правонаступництво, корінням якої був конфлікт між католицизмом та протестантизмом. Тридцятилітня війна (1618-1648) почалась як боротьба між католиками та протестантами в Німеччині, однак поступово в цю війну були втягнуті Данія, Швеція, Франція, Габсбурги, Іспанія та Австрія. Позаяк у Європі не було миру, багатьом здалась привабливою міграція до Нового світу.

3. Структурні зміни в сільському господарстві та, як наслідок, економічні труднощі

В 16 столітті, у зв'язку зі зростаючими світовими потребами у вівні, багато землевласників замість обробки землі почали пасти овець. Суттєве зменшення обробки земель призвело до масового безробіття серед фермерів, що стали вбачати порятунок у жебрацтві й злочинності. Ця проблема з часом загострилася в зв'язку зі збільшенням кількості населення в Англії, яке зросло із 3 мільйонів 1485 до 4 мільйонів у 1603. Й тому широкі простори Нового світу приваблювали своїми великими можливостями для економічного покращення.

4. Філософія меркантилізму й колонізація

Філософія меркантилізму стверджувала, що ті нації, котрі експортують більше та обмежують імпорт, стануть багатими. Це означало, що колонізація є прямим шляхом до збагачення, бо колонії надавали гарантований і захоплений ринок для експорту колонізаторів і збагачували їх можливістю користування своїми природними ресурсами. Отже, колонізація Нового світу була прекрасною нагодою для європейських інвесторів та королів збільшити свої багатства.

5. Виправлена релігія та її криза

Одразу після того, як Європа була поглинута війнами між католиками й протестантами, король Англії Генрі VIII, католик, зробив поправки до релігії задля задоволення своєї всезростаючої любові до влади та жінок. Він хотів розлучитися зі своєю дружиною Катрін, але в католицизмі розлучення не дозволені. Він попросив Папу надати дозвіл, але Папа відмовив. Твердо вирішивши одружитися з молодого та гарною коханкою Ен Болен, він порвав стосунки з Ватиканом і встановив Англіканську церкву. І оголосив себе «єдиним захисником, єдиним верховним владикою» та навіть «главою церкви, після Христа». Будучи главою нової релігії, він дозволив собі розлучитися з Катрін та одружитися з Ен Болен. Пізніше, стративши Ен Болен, він одружився з іншою жінкою. Протягом свого правління Генрі VIII одружувався шість разів. І хоча він заявляв, що реформував католицизм, насправді в Англіканській церкві все було те самим, за виключення трьох змін:

- а) Влада належала королю Англії, замість Папи.
- б) Клірики Англіканської церкви були підлеглими королю Англії.
- в) Король міг одружуватися й розлучатися стільки разів, скільки забажав.

Протестантизм закликав до очищення Європи, натомість новостворена Англіканська церква нічого не реформувала й залишила всі положення католицизму щодо віри, догм і духовного життя. Багато хто в Англії хотів реформувати та очистити Англіканську церкву на зразок протестантизму, однак їх переслідували. Їх почали називати «пуританами» (Від англійського слова *purity* – чистота. Пуритани бажали очистити церкву – прим. перекладача). Пуритани, багато з яких були успішними ділками, згодом були розчаровані тим, що держава підвищила податки й почала віддавати перевагу католикам, надаючи їм кращі умови в бізнесі. Через це Новий світ приваблював пуритан. Вони вірили, що не лише зможуть там очистити релігію відповідно до вчень протестантизму, а й не знатимуть жодної

економічної дискримінації. В результаті відбувся масовий вихід пуритан із Англії до Нового світу. Самі пуритани називали цей переїзд паломництвом, а себе – пілігримами. І в американській історії вони запам'яталися як пілігрими. Перший значний контингент пуритан прибув до Плимесу, Месечусетс, у грудні 1620. Перша зима була настільки важкою, що половина контингенту загинула від хвороб та голоду, проте багато хто вижив завдяки допомозі місцевих племен аборигенів та співпраці з ними. Аборигени також навчили їх вирощуванню врожаю та рибальству. Десятиліттями пуритани продовжували прибувати із Європи до північно-східної частини США, яку почали називати «Новою Англією», зважаючи на густоту її населення на той час.

6. Американське християнство

Першим пілігримам, які прибули до Нового світу пощастило в тому, що вони не прийшли на пусту землю, а на землю, на якій жили аборигени. Як було сказано вище, усе населення пуритан могло б загинути, якби не доброта, людяність і допомога цих аборигенів.

Будь-хто міг би сподіватись, що у відповідь на людяність християнські пуритани в майбутньому відплатять взаємністю. Натомість пуритани користалися своєю політичною майстерністю та кращим озброєнням для захоплення в аборигенів родючих земель, вбивали їх сім'ями, кланами й навіть цілими племенами в разі, якщо ті перешкоджали розширенню пуританських поселень. Відомий американський історик Хаверд Зінн пише, що губернатор Месечусетсу Джон Вінтроп створював нові закони для того, щоб відбирати в аборигенів землі, якими ті володіли тисячоліття до прибуття пуританів. Він оголосив аборигенські землі «порожніми» згідно закону:

«Індіанці не «підкорили» землю, отже мають «природне» право на неї, але не «громадянське». «Природне» право не є правовою нормою».

Хаверд Зінн пише, що пуритани виправдовували грабунок землі керуючись Біблією наступним чином:

«Жадай Ти від Мене, і дам Я народи Тобі, як спадщину Твою, володіння ж Твоє аж по кінці землі!» (Книга Псалмів, 2:8)

Пуритани, зачинателі американського християнства, цитували Біблію щоб виправдати застосування сили проти аборигенів, котрі опиралися грабунку землі:

«Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе». (Послання св. Апостола Павла до римлян, 13:2)

Оскільки агресивний грабунок землі продовжувався, опір аборигенів також зростав. Тому аборигени почали розглядатись як вороги. Застосування сили пуританами проти аборигенів означало вступ до боїв, в ході яких були загиблі серед білих. Відповідно до цього, тероризм став прийнятним для того, щоб зламати «... волю ворога до боротьби». Терористичний підхід передбачав наступні тактики:

а) Навмисні атаки на невоюючих аборигенів.

б) Різанини.

в) Підпал аборигенських сіл.

В своїй основній праці «Релігійна історія американського народу» (Sydney Ahlstrom. "A Religious History of the American People", 1972), яка здобула дві престижні нагороди в США (National Book Award, 1973 і Religious Book of the Decade Award, 1979, by the Christian Century – прим. автора), Сідні Алстром доводить, що США заселялись і формувались значною мірою тими, хто сповідував доволі особливу форму радикального протестантизму.

Цей радикалізм із часом проявляв себе у різний спосіб. Поводження з «іншими» перейшло до поведження з чорними, рабами та іншими меншостями і це залишається сумною сторінкою в історії країни, що гордо називає себе «містом на пагорбі». Алстром згадує, що починаючи з африканських рабів кожна нова група іммігрантів ставала об'єктом расизму, дискримінації та заборон. Він згадує про такі групи людей як євреї, католики та іспаномовні громадяни.

Головні релігійні особливості ранньоамериканського суспільства

У зв'язку із масовим напливом протестантів до Америки, її біле ранньомодерне суспільство набуло таких особливостей:

а) Повна чисельна перевага протестантів.

б) Перевага саме консервативного протестантизму.

в) Наголос на самодисципліні та важкій праці, які цінувалися.

Перевага консервативного протестантизму означала, що ідея персонального спасіння індивіда через його зусилля міцно вкорінилася в думках людей та мала вплив на їхні вчинки. Іншими словами, вони вірили, що добрі наміри й великий ентузіазм, разом з божою поміччю, вирішать складні проблеми.

Прогрес, успіхи й проблеми

Здобуття 1776 Америкою незалежності від британського правління вивільнило для Нового світу величезний потенціал і можливості для зростання та індустріалізації. Відтоді протягом першого століття цей потенціал використовувався сповна. Вагому роль у цьому зіграли наука й техніка, що уможливили урбанізацію, індустріалізацію, швидкий економічний ріст і процвітання. Однак, наприкінці 19 століття стало видно, що з точки зору впливу на різні верстви суспільства, швидке зростання та індустріалізація викликають змішані почуття в американського народу. З одного боку, це надало робочі місця, багатство й процвітання; з іншого – зростала нерівність в доходах, міста почали переповнюватись, було недостатнє забезпечення житлом і зросла злочинність.

Розсудливість проти традиції

Скоро ці проблеми опинились у фокусі громадської уваги. Швидка індустріалізація та зростання економічного добробуту приваблювали непротестантських іммігрантів, зокрема католиків та євреїв. На відміну від більшості протестантів, вони були економічними іммігрантами й шукали кращих економічних умов та мирного життя. Індустріалізація відбувалась завдяки науковим відкриттям і технічному прогресу. Перевага науки й техніки також призвела до того, що в суспільстві почали більше прислухатись до голосу розуму, а не сліпо дотримуватись традиції. А це спонукало до нових ідей, соціальний та філософський зміст яких був серйозним викликом для консервативного протестантизму, який не знав проблем, доки відстоював індивідуальне прагнення до спасіння як панацею від усіх проблем. Поява наукового мислення також випробовувала на міць усталені релігійні погляди на соціальні проблеми і традиційні способи їх вирішення. Нові ідеї, такі як вчення дарвінізму, не лише здобули визнання, а й були включені до навчальних програм різних рівнів освіти.

Поширення соціальних проблем, поява розсудливості й перевага наукового способу мислення призвели до нових ідей, таких як дарвінізм, що були серйозним випробуванням для консервативного протестантизму, який завжди все пояснював у межах традиційної схеми. Протестантські клірики, зважаючи на їхню роль у суспільстві, були першими, для кого це стало інтелектуальним викликом. Позаяк багато з цих проблем були новими, традиція не пропонувала конкретних рішень. Тому клірики поступово сформуливали свою відповідь, що стала відомою як «нове християнство» і «нова теологія». Нова теологія опиралася значною мірою на два взаємопов'язані моменти, що називалися «соціальне Євангеліє» та «об'єднане християнство». Доктрина

соціального Євангелія була сформульована в 1870-х та в останньому десятиріччі 19 століття, здобула визнання та була наслідувана в головних церквах. Консервативний протестантизм із самого початку вірив у ефективність «пуританської парадигми» в розв'язанні всіх проблем. Ця парадигма зосереджувалась на індивідуальних зусиллях, спрямованих на власне спасіння, маючи на увазі, що коли кожен докладатиме зусиль до власного очищення й до того, щоб стати «обраним», то автоматично й суспільство в цілому житиме в мирі, добробуті й гармонії. На противагу цьому, доктрина соціального Євангелія визнавала важливу реальність та відстоювала, що рішення соціальних проблем не слід шукати в «пробудженні» (індивідуальних зусиллях щодо власного спасіння), а у вдосконаленні соціальної реальності та структурних умов, що є справжньою причиною цих проблем. Отже, прихильники соціального Євангелія пропагували соціальні реформи, які вони виводили із основ Біблії.

Зростаючий наплив непротестантських іммігрантів становив загрозу для протестантів. У відповідь на цю загрозу був заснований рух об'єднаного християнства. Рух ставив за мету об'єднання всіх протестантських церков загалом. Консервативний протестантизм ставився до нових наукових і філософських ідей, таких як дарвінізм і соціальний дарвінізм, із підозрою та відкидав їх. Нова теологія намагалась поєднати релігію та науку шляхом пристосування. Таким чином, ті релігійні ідеї, що були пов'язані з надприродними силами й не могли бути пристосованими до раціоналізму й наукових відкриттів, мали всі шанси канути в небуття. Джеймс Девісон Хантер (Американський соціолог – прим. перекладача) описує це наступним чином:

«Визначальною особливістю масової капітуляції було зміщення акценту з духовного на соціальне і практичне. З духовної точки зору людство розглядалось як одна із багатьох цінностей, але не обов'язково як верховна цінність. Таке зміщення уваги було проявом великого сумніву в правдоподібності й життєздатності суто духовного тлумачення людського досвіду, яке суперечило більш раціональному, реалістичному погляду».

Консерваторам не було що сказати ані щодо нових наукових ідей, ані з приводу соціальних проблем. Європа була сповнена інтелектуальною енергією та духом просвітництва й критично переглядала все минуле, базуючись на розсудливості. В результаті цього не тільки були відкинуті багато традиційних вірувань, а й з'явилися цілковито нові, подекуди революційні ідеї. Чимало з цих ідей стали викликом як для християнства, так і для правлячої верхівки, що була вихована на християнстві. Окрім дарвінізму, деякими іншими революційними

ідеями, здатними кинути сумнів на пуританські вірування й усталені порядки в Новому світі, були наступні.

Філософія гуманітаризму, що набирала силу й засуджувала рабство як порушення природних прав людини. Пуритани вбачали в цьому засудженні рабства прямий удар по протестантизму, адже іще Лютер беззаперечно постановив, що:

«Біблія насправді схвалює рабство. Усі патріархи та пророки Старого Заповіту володіли рабами. І апостол Павло з Нового Заповіту закликав рабів змиритися з їхнім становищем».

Тепер гуманітаризм у Європі виступив проти Біблії та Лютера, проповідуючи скасування рабства. Біблійна підтримка рабства дозволяла білим в Америці завдяки дешевій рабській праці зберігати низькі ціни на агрокультури й тішитися процвітаням. Тому гуманітаризм був серйозною загрозою для старого ладу й вартував осуду та заперечення. А на Півдні, що був переважно сільськогосподарським, тим паче.

Раціональний підхід до релігії призвів до нового розуміння Біблії, яке відстоювала нова школа думки, послідовників якої називали деїстами. Вони вважали Христа великим моральним учителем, але не сином Бога, і вважали сутністю релігії етику, а не віру. Раціоналісти стверджували, що краще прислужать Богу чесним поведженням із ближніми. Крім невизнання Ісуса Сином Божим, ці ідеї вимагали ще й чесного поведження з людьми. Якщо люди почнуть поводитися справедливо з іншими, заради кращого служіння Богові, тоді вони не зможуть відбирати й присвоювати собі родючі землі, якими володіли й користалися індіанські племена, котрі володіли цими землями в Новому світі тисячоліття до прибуття європейців у 15 столітті. Поява такого раціонального підходу до християнства, заснованого на етиці справедливості, була серйозним викликом для пуританської економіки. Найкращим способом вирішення цієї проблеми було заперечення в ім'я протестантизму раціонального підходу і збереження традиційного дослівного розуміння Біблії, оскільки це гарантувало за будь-яких обставин збереження навіки усталених порядків. Як правило, вони обґрунтовували, що коли зможуть відстояти біблійну доктрину як непогрішиме й безпомилкове Слово Боже, то збережуть відповідну основу, яка відгородить їх від хибних вчень.

Консерватори розглядали нове християнство як загрозу, позаяк воно успішно породжувало нову життєздатну й привабливу альтернативну доктрину в межах загального біблійного вчення і яка базувалась на розсудливості й була здатною вирішувати проблеми шляхом реформ. Однак реформи були загрозою для традиції, оскільки вони змінили б усталені порядки.

Розкол американського християнства: поява сучасного християнського фундаменталізму

Успіх Нового Євангелія сприяв створенню на основі Біблії доктрини, що відповідала потребам суспільства та була серйозним викликом для консерваторів. Вони постали перед вибором з-поміж таких альтернатив:

а) Розсудливо прийняти доктрину Нового Євангелія і забути свою традиційну філософію.

б) Застосувати раціональний підхід до своєї доктрини, реформувати її та прокласти цим шлях до можливої зміни усталеного порядку.

в) Відкинути раціоналістську доктрину Нового Євангелія і зберегти свій власний погляд на релігію, спричинивши розкол всередині протестантизму.

Позаяк популярність соціального Євангелія із часом зростала, консерватори, котрі не могли відповісти інтелектуально на таке раціональне тлумачення, лише наголошували на своїй консервативній позиції. Їхня жорсткість із часом зросла, й це врешті-решт призвело до розколу в американському протестантизмі. Необґрунтована консервативна позиція спричинилась до зміни почуттів віруючих. Відбувся масовий відхід від консервативних церков до Нового Євангелія. Станом на 1910-ті більшість протестантських священників і теологів відмовились від консервативної позиції, оскільки вважали її непереконливою.

В першому десятилітті 20 століття спостерігалось суттєве зменшення кількості віруючих у консервативних протестантських церквах; це було яскравим свідченням розколу американського протестантизму й того, що консерватори швидко стають боязкою меншістю. Намагаючись повернути втрачені позиції, консерватори вдалися до потужного захисту ортодоксії, опублікувавши «Начала: доказ правди» ("The Fundamentals: A Testimony to the Truth" (1910-1915)). Набір есе консерваторів, у яких вони атакували модерністські теорії біблійної критики та підтверджували авторитет Біблії – прим. перекладача) в другому десятилітті 20 століття. Збірка містила 12 томів, виданих під наглядом Біблійного інституту Муді в Чикаго. Видання фінансували такі каліфорнійські нафтопромисловці як Лайман та Мільтон Стюарти. Усі ці томи, відредаговані Р. А. Торрі, разом стали відомі під назвою «Начала». 12 томів «Начал» містили загалом 90 статей, які чітко виражали й пояснювали традиційну позицію на захист їхньої доктрини. Варто зауважити, що терміни *начала* (Англійською *fundamentals* – прим. перекладача), фундаменталізм, фундаменталіст мають коріння у

християнському фундаменталізмі США і завдячують збереженням своєї філософії безкомпромісним протестантським фундаменталістам. Саме тим фундаменталістам, які на початку 20 століття вирішили відмовитись від соціальних реформ (соціального Євангелія), що спричиняли більш раціональний, з точки зору інших, підхід і в результаті створили прецедент для фундаменталістів інших релігій, які є в світі. В «Началах» обговорювався перелік основ віри, із яких не могло бути жодних відхилень. Ось найбільш загальноприйняті з цих основ:

1. Непогрішимість Священного писання.
2. Божество Ісуса Христа.
3. Непорочне зачаття Ісуса.
4. Заміна спокутування: віра в те, що безгрішний Христос, загинувши на хресті, взяв на себе покарання, на яке справедливо заслуговували грішні люди.
5. Воскресіння з мертвих.
6. Неодмінне настання Другого пришествя Христа (хіліазм або мілленаризм).

Як зазначає Вільям Мартін («З божою поміччю: підйом релігійних правих в Америці» // William C. Martin, "With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America", 1997 – прим. автора):

«Наріжним каменем було і є непогрішимість Священного писання. Це означало, що Біблія – не тільки єдине й незаперечне правило для дії та віри, а ще й науково та історично достовірне. А тому еволюція не може бути правдивою, чудеса дійсно відбувались так, як їх описує Біблія, а в Судний день всі, хто коли-небудь жив, будуть відправлені навечно або до пекла, або до раю. І пекло, і рай звісно ж існують насправді. Будь-яка спроба пояснити усе це як міт або алегорію є ударом по самому корінню християнської віри й цьому слід щосили протидіяти».

Джеймс Девісон Хантер пише («Світогляд євангелістів після 1890» // James Davison Hunter. "The Evangelical Worldview Since 1890", 1987 – прим. автора):

«В 1919 вже було зрозумілим навіть для чоловіка з вулиці, що в американському протестантизмі з'явилося роздвоєння».

«Із публікацією «Начал» чітко намітилась лінія розлому в боротьбі. По один бік були фундаменталісти, захисники духу релігій та поборники правовірності. По інший – «модерністи» або ліберали й раціоналісти, що були

поборниками соціального Євангелія. Модерністи були об'єктом атаки фундаменталістів. Фундаменталісти вважали, що ліберали забули основи – сутність – справжньої християнської віри. Для них соціальне Євангеліє було троянським конем лібералізму, через який сили наукового раціоналізму прагнули проникнути до сфери традиціоналізму та в підсумку зруйнувати правильну віру. Їх турбувало те, що під впливом наукових відкриттів і раціоналізму з'являються нові методології, що дають спотворене розуміння релігії».

Ліберали, в свою чергу, мали свої претензії до фундаменталістів. Вони «... змальовували фундаменталістів брутальними, антиінтелектуальними мракобісами в питанні теологічних уявлень. Фундаменталісти звинувачувались у відстоюванні віджилих тлумачень Біблії та релігійного досвіду на основі гучної догми, не чуючи голосу розуму». Таким чином, 1920-ті завершилися незворотнім розколом американського протестантизму внаслідок розбіжностей між фундаменталістами і модерністами.

Не дивлячись на те, що популярність соціального Євангелія зростала, а членство в консервативних церквах навпаки зменшувалось, фундаменталісти не бажали визнавати свою слабкість. Вони були рішучі чинити опір. Під їхнім тиском деякі штати прийняли антиєволюційні закони (Аркенсас, Флорида, Міссісипі, Оклахома, Теннессі – прим. автора). Закон у штаті Теннессі забороняв у будь-якій школі вчителям навчати теорій, котрі заперечують божественне створення людини, як цього вчить Біблія. Американська спілка захисту громадянських свобод вважала цей закон репресивним заходом та пропонувала безкоштовну консультацію будь-якому теннессійському вчителю, який забажав би знехтувати законом і став би обвинувачуваним у справі-прецеденті. 1925 вчитель біології на ім'я Джон Скопс здійснив порушення. Він був арештований та постав перед судом. Судова справа стала історичною, оскільки її розвиток широко освітлювався в газетах, періодиці та по радіо. Вільям Дженнінгс Браян, політик високого рангу, провідний представник фундаменталістів та ефектний оратор, що тричі безуспішно висувався в президенти (1896, 1900 та 1908), прийшов на допомогу обвинуваченню. Поки тривав процес, позиція обвинувачення декілька разів істотно змінювалась, особливо коли адвокат захисту загнав у куток Браяна, змусивши визнати, що не всі релігійні догми мають єдине тлумачення.

Хоча фундаменталісти виграли справу на підставі того, що вчитель порушив закон, вони програли великі дебати раціоналістам. Після цього зізнання фундаменталісти змінили свою стратегію. Вони зрозуміли, що їхнє відстоювання правовірності позбавлене інтелектуального змісту. Тож вони відійшли з публічного простору й поринули в освіту і дослідження. Вони зухвало започаткували рух зі створення своїх власних приватних шкіл. А також

стали надавати великого значення й заохочувати культуру загального читання та пошуку знань серед цілої спільноти фундаменталістів.

Політична економія розколу в американському протестантизмі

У зв'язку зі швидкою індустріалізацією, населення великих міст, у яких зосереджувалась промисловість, торгівля і комерція, швидко зростало. Ці міста також приваблювали робітничий клас, чорноробів, бідноту та безробітних можливістю працевлаштування. Однак індустріалізація та економічний ріст приносили небачені багатства промисловцям і бізнесменам, що не ділились ними з робітниками, яким платили низьку зарплату і які не мали навіть належних гігієнічних та житлових умов. За оцінками вчених, 5% сімей володіли більш ніж 50% американського багатства. Переважна більшість населення володіли дрібною долею від зростаючого національного багатства. Декілька найбільших груп населення, що сприяли створенню національної продукції, такі як раби, індіанці, безземельні фермери, некваліфіковані робітники на фабриках, боролися за свої умови життя. Більшість американців були бідними в тому розумінні, що вони були змушені боротися за своє утримання. Вони майже цілком були позбавлені ресурсів і нерідко й даху над головою. Їхнє виживання залежало від благочинності або злочинів, або того й іншого. Значна кількість людей навіть вмирали від голоду чи від погодних умов. Найбільше з усіх страждали чорні, багато з яких не мали права голосу, не могли відвідувати школи й не допускалися до державної служби, куди допускалися білі з таким же рівнем достатку.

Чому ж ці соціально-економічні проблеми були такими гострими в 19 столітті? Сідні Алстром у згаданій вище книзі дає відповідь на це питання. Він стверджує, що США страждали від цих проблем, тому що:

«... протестантські правлячі кола, що були панівними на початку колоніального життя, війни за незалежність та експансії 19 століття. В теорії, федеральний союз був створений як нація меншостей і як земля свободи та рівності. Проте насправді так ніколи не було. Разюча нерівність та важкі форми гноблення були визначальними особливостями американського способу життя. Вперше вибори законодавчої влади та перше ввезення африканських рабів до Америки відбулось у Вірджинії 1619 й надалі риторика американської демократії була фальшивою через наявність расизму і рабства. До католиків із самого початку ставилися з нетерпимістю, проти них вчинялися перешкоди і насилля. Антисемітизм набув загрозливих форм як тільки у 1880-х зросла єврейська імміграція. Індіанці одразу були викинуті з американського життя, в той час як іспаномовні, через захоплення їхніх земель або через імміграцію поступово були переведені до громадян другорядного сорту».

Відзначивши провідну роль протестантів у часи експансії 19 століття й тодішнього росту американської економіки, Алстром розмірковує і над характером їхньої верхівки. Із цього приводу пише, що в американському протестантизмі із самого початку домінувало пуританство, на ранньому етапі «... майбутнє США закладалось і значною мірою визначалось тими, хто приніс із собою доволі специфічну форму радикального протестантизму, що поєднував суворий моральний педантизм, глибоку прихильність до євангельського емпіризму, а також бажання зробити державу відповідальною за підтримку цих моральних і релігійних ідей. США, внаслідок цього, стали в основному країною вчення відродженців, морального закону і проповідання праці, що заохочувалась так званою пуританською етикою. Крім того, популярна відродженська традиція в Америці мала схильність не помічати інтелектуальних та соціальних революцій в сучасному світі. В її церковному житті та в її проявах публічної демократії інтелектуалізм різко засуджувався і придушувався. Відколи вища освіта контролювалась цими ж самими силами, чимало потужних джерел сучасної думки сильно відстали від таких у Європі, незважаючи на те, що Америка найбільше в світі вкладала в освіту. А оскільки ці ідеї мали підтримку серед надміру представлених сільських виборців, вони мали протиправний вплив на національне життя навіть після того, як ця підтримка впала».

Апелювання сучасних християнських фундаменталістів до пуританської основи Америки

Сучасний християнський фундаменталістський рух у США прагне до визнання своєї законності, аргументуючи це релігійним заснуванням Америки. З цією метою видавалась література, що відповідним чином пояснювала американську історію. Майкл Лінеш наводить основні їхні аргументи:

1. Християнські історики Маршалл і Менюел переконують, що американська історія почалася з Христофора Колумба, чие ім'я означає «христоносець».
2. Більшість фундаменталістів заявляють, що першозасновниками Америки були прочани колонії Плимес.
3. Вони розглядають Америку як націю, що одна стоїть проти решти світу і називають її «сяючим містом на пагорбі». Мається на увазі «праведна імперія» або «остання надія» людства, нація-спасителька. Пуритани, котрі прибули в Месечусетс 1620, обрали Джона Вінтропа своїм губернатором. Вінтроп та інші засновники Месечусетсу вірили, що вони засновують священну співдружність, модель – «місто на пагорбі» – аби розбещені до неї прагнули. З цією метою міністри й урядовці працювали пліч-о-пліч. Колонія Месечусетс була

«теократією», суспільством у якому церква майже не була відокремлена від держави. Тому й сучасний християнський фундаменталістський рух прагне перестати відокремлювати церкву від держави.

Визначивши пуританське коріння Америки, фундаменталісти взялися окреслювати такі основні характеристики пуритан:

а) Пуритани були християнськими радикалами, що намагались повернути чистоту ранньої церкви.

б) Завдяки пуританам Америка була заснована як християнська нація.

в) Пуритани прибули до Америки з єдиною метою створити «реформовану соціальну систему», тому що не змогли зробити це в Англії.

г) Пуритани були авторитарними консерваторами. Вони вірили у встановлений соціальний лад і прибули до Америки щоб створити християнську співдружність та керувати нею справедливо.

г) Провідний сучасний християнський фундаменталістський автор Тім Лахей говорячи про хартії деяких ранніх колоній Нової Англії вважає, що їхні народи значною мірою керувались біблійними законами, а їхня мораль та соціальні норми були в основному християнськими.

д) В дійсності, хоч це й видається неймовірним сьогодні, декотрі із конституцій ранніх колоній вимагали, щоб кожен урядовець підтверджував свою особисту віру в Ісуса Христа перед тим, як бажав іти на вибори.

е) Добре відомий християнський фундаменталістський автор Рас Волтон, досліджуючи пуританські корені Америки стверджує, що прочани колонії Плимес не були прихильниками ні рівності, ні демократії.

Розділ 3. Підйом християнського фундаменталізму після Другої світової війни

Після свого самоусунення з публічної сфери фундаменталісти зосереджувались на освіті та організації свого руху аж до кінця Другої світової війни. Це був період ще і духовних пошуків, роздумів про майбутнє. Після процесу Скопса головними турботами фундаменталістів стали набір нових членів та організаційна робота. Поштовхом до цього став той факт, що слабка інтелектуальна позиція під час процесу Скопса не сприяла тому, щоб молодь наверталась до фундаменталізму. Тому й були знайдені способи як спрямувати свій посыл у народні маси без конфронтації з лібералізмом та раціоналізмом.

Користаючись свободою слова та свободою віросповідання, які були гарантовані секулярною і демократичною конституцією США, лідери консерваторів стали записувати свої власні релігійні програми, що транслювались по радіо й по телебаченню. Мільйони консерваторів та фундаменталістських протестантів стали регулярними слухачами, учасниками, а інколи й спонсорами цих програм. Деякими з відомих телепроповідників були Джеррі Фолвелл, Біллі Грєям, Орал Робертс, Пет Робертсон та Джиммі Свєгарт. Дослідження 1963 показало, що із усіх протестантів лише 12 відсотків регулярно слухали або дивились релігійні програми. Дослідження інституту Геллапа, проведене наприкінці 1970-х, засвідчило, що це число виросло більш ніж у два рази. А під час загальнонаціонального опитування 1981 27 відсотків заявили, що за попередній місяць дивились більше однієї релігійної програми. Дослідження 1984, проведене спільно інститутом Геллапа та школою комунікацій в Анненберзі, засвідчило, що число регулярних глядачів релігійних програм складає близько 13.3 мільйонів. Під час опитування Геллапа «Християнство сьогодні» 1978-1979 від 40 до 50 мільйонів американців назвали себе євангелістами, цитуючи Джорджа Марсдена. До 1980 річний тираж газети Біллі Грєяма «Рішення» («Decision» – прим. перекладача) перевершив 24 мільйонів.

Така аудиторія надала ваги й престижу фундаменталістським телепроповідникам, а Біллі Грєям домігся своєї першої зустрічі з президентом Труменом у 1950. В подальшому його часто запрошували до Білого дому наступні президенти: Айзенхавер, Джонсон та Ніксон. Проте до 1960-х фундаменталісти не втручалися в політику. Це післявоєнне відродження християнського фундаменталізму та його підйом відбулися завдяки добре спланованим зусиллям протестантських лідерів та спільнот у різних місцевостях, поширенню освіти, підвищенню загального інтелектуального

рівня в спільнотах завдяки культурі читання, використанню популярного підходу для набору нових членів спільноти, а також усвідомленню необхідності ретельного проведення місіонерської діяльності. Все це було старанно проведено.

1. Рішення Верховного суду пробудили приспаного велетня

Фундаменталісти не бажали втручатися в політику та публічну сферу, однак події 1960-х та 1970-х змусили багатьох із них змінити підхід. Соціальна напруга і, як її наслідок, нижчезазначені баталії на правовому полі змусили євангелістів, фундаменталістів та їхніх лідерів усвідомити необхідність свого виходу на політичну арену.

1. Рішення про десегрегацію: 1954 Верховний суд США виступив проти расового розподілу в школах, змусивши публічні школи приймати учнів із расових меншостей. У відповідь на це чимало фундаменталістських спільнот заснували свої власні «християнські академії», у яких діти віруючих могли навчатись науки про творення (Про те, що Бог створив людину і світ – прим. перекладача) і традиційних цінностей. У цих академіях також була прихована програма сегрегації, оскільки туди приймали лише білих дітей. Академії були звільнені від податків. Згодом, 1964 Конгрес США прийняв Акт про цивільні права. Цей акт забороняв расову сегрегацію й натомість вимагав злиття. Академії, що бажали зберегти своє звільнення від податків повинні були задовольняти вимоги Акту про цивільні права.
2. Рішення Верховного суду про шкільну молитву: 1962 Верховний суд вирішив припинити організацію молитов і читання Біблії у школах на підставі того, що це порушує конституційне відокремлення церкви від держави. Це розлютило фундаменталістів.
3. Рішення про аборти: 1973, у справі Ро проти Вейда, Верховний суд дозволив жінкам робити аборти.
4. Буремні шістдесяті та сімдесяті: це були часи війни у В'єтнамі, насильницьких соціальних безладів, наркотиків, сексуальної революції та Вотергейту й усе це шокувало країну. В 1970-х відсоток розлучень сягнув 67. Число сімей, що виховувались матерями-одиначками, зросло на 356 відсотків. Під кінець десятиліття 21 відсоток сімей з дітьми до 18 років виховувались лише одним із батьків. Це непокоїло євангелістів, котрі відчували, що в суспільстві щось негаразд і це слід виправити шляхом соціального активізму, що мав би впливати на політичну систему, яка дозволила всьому цьому статися.

Такий розвиток подій занепокоїв фундаменталістів, що почувалися взятими в облогу на всіх фронтах. Окрім цього вони відчували, що під впливом модернізму моральна основа американського суспільства виходить з-під ніг. Поширення наркотиків серед молоді, сексуальна революція, насилля проти бунтівної молоді в університетах, війна у В'єтнамі, корупція і зловживання владою нагорі, уособленням якої став Вотергейтський скандал – усе це переконало фундаменталістів у тому, що настав час взятися за справу й виправити становище. Від поля бою у В'єтнамі до Білого дому й до сім'ї – усе було невтішним. Більшість людей визнавали проблеми. На той час лідерів провідних протестантських церков, католицької церкви та єврейських конфесій більше турбували перерозподіл доходів та багатства і соціальна справедливість. Фундаменталісти дійшли висновку, що лібералізм сам по собі є головною причиною всіх цих проблем і ситуацію можна буде покращити лише тоді, коли будуть відновлені традиційні моральні цінності. Відколи лібералізм став підтримуватись і впроваджуватись державою через різні органи та інституції, державою слід оволодіти через політичну владу. Верховний суд безсумнівно розглядався в цьому контексті. Саме ліберальні судді були тими, хто тлумачив конституцію та закони ліберальним чином. Якби судді були консервативними, то цього б не сталося. Однак судді призначаються президентом і затверджуються Конгресом. Тож якби судоустрій складався з консервативних суддів, тоді б як виконавча, так і законодавча гілки влади були лояльними до інтересів фундаменталістів та поважали б їх. Єдиним способом реалізувати це було піти в політику, встановити порядок денний, мобілізувати свої сили в демократичній системі й обрати правих лідерів до Білого дому й Конгресу аби вони виконували свою роботу.

2. Перегрупування, набір нових членів та їх підготовка. Стратегія фундаменталістів після Другої світової війни

Після судового процесу Скопса фундаменталісти були сильно послаблені та втратили підтримку в своїх церквах. *«Наприкінці 1920-х фундаменталізм здавався переможеним і був понижений до стану меншості. Він не лише програв майже кожну конфронтацію, на яку йшов, а й був висміяний через свою схильність до інтелектуального заковтування та мракобісся, непоміровані вчинки, свою прихильність і надання допомоги антисемітським, антикатолицьким, антиіммігрантським та праворадикальним політичним елементам, а також через їхню впевненість у тому, що лише християнин може бути справжнім американцем»* (Цитата Вільяма Мартіна – прим. перекладача). Після процесу Скопса фундаменталісти зіштовхнулися із проблемами зі своїми церквами. Усі вони були протестантами й належали до провідних історично сформованих церков, таких як Церква

Христа, Пресвітеріанська, Єпископальна, Об'єднана церква Христа, Об'єднана методистська церква, Лютеранська церква в Америці, Реформована церква в Америці, Американська лютеранська церква та Баптистська. Біда була в тому, що основні церкви не поділяли жорстких поглядів фундаменталістів. Лише на Півдні США фундаменталісти мали свою власну Південну баптистську церкву, але й там прихожан було не так багато, як могло б. Головними чотирма взаємопов'язаними проблемами, які в разі їх невирішення найближчим часом загрожували фатальними наслідками для фундаменталізму, були наступні:

1. Проблема іміджу.
2. Проблема антипатії з боку більшості та соціальної системи.
3. Брак інтелектуальної підготовки фундаменталістів, що відстоювали свою справу перед друзями, сусідами й суспільством загалом.
4. Відчуження від влади.

Рух, що був об'єктом загальнонародного висміювання провідними лідерами думок, інтелектуалами, вченими, карикатуристами, медіа, кліриками, потребував негайної підтримки задля свого виживання. Якби негативний імідж зберігався за ними й надалі, тоді замість приваблення нових прибічників, вони почали б втрачати існуючих, а першими від них пішли б діти і молодь, що стали б жертвами стереотипів та насміхань.

Фундаменталістам було складно сформулювати свою відповідь. Якби вдалися до нового підходу – програли б. Якби кинули виклик системі – також залишалися б невдахами, оскільки були на той час невеликою та погано організованою спільнотою, а система їх не сприймала. За таких обставин можна було очікувати, що крайньорелігійні групи діятимуть емоційно, займуть жорстку позицію, дадуть радикальну відповідь та перестануть програвати свою справу. Однак американські фундаменталісти показали високий рівень зрілості й обрали таку стратегію, яка не кидала виклик системі, а робила їх частиною самої системи і дозволяла їм використовувати її в свою користь.

Фундаменталісти звернули увагу на своїх дітей. Вони боялися, що якщо не виховувати їх правильно, то діти виростуть лібералами. І при цьому усвідомлювали, що якщо дітей весь час оберігати від гріха й надокучливо читати нотації, вони втратять інтерес до євангелізму й полишать рух, коли виростуть. Щоб цього не сталося, євангелістські та фундаменталістські лідери почали проводити зібрання у неділю вночі, де були благодійні розваги, патріотичні пристрасті та відродженські проповіді. Нью-йоркський лідер гурту, який став священником Джек Ворцен, почав проводити такі зібрання та свою радіопрограму «Слово життя» в 1940. Ці зібрання були настільки популярними,

що географія їх за чотири роки розширилась до 200 міст по всій країні й вони стали щотижневим дійством.

Із закінчення Другої світової війни американські війська повертались із фронту додому. Ключову роль у здобутті перемоги для нації зіграли її могутність та «хлопці» (Легідна і популярна назва американських солдат, що билися на фронті – прим. автора). Тепер, коли «хлопці» повернулись додому, був потужний загальнонаціональний патріотичний порив, що породив такі народні почуття (Цитата Вільяма Мартіна – прим. перекладача):

«Спершу, кожен намагався виразити свою радість. Тоді було сильне бажання показати й висловити публічно ті почуття, що запанували в сім'ях.

По-друге, була вдячність за мир, що принесла запит на видовище, яке б дозволило усім взяти участь і відчувти радість.

Зрештою, самі вояки, що повертались додому після війни тисячами, також прагнули видовища і радості в мирному житті. Вони безцільно блукали вулицями великих міст, таких як Нью-Йорк або Чікаго. Тож ті дієства, що влаштовували фундаменталісти, були для вояків нагодою гарно провести час. А також вони задовольняли деякі з питомих потреб суспільства, особливо в містах».

Деякі прозорливі євангелістські проповідники вбачали в цих суспільних потребах можливість відродити фундаменталізм, позиціонуючи його в прикрашеній і доступній для народу формі. Скориставшись золотим правилом маркетингу – якщо поєднаєш два продукти, то можна створити третій – фундаменталісти розробили гарну розважальну програму з патріотичною тематикою для вояків та вклали туди свій посил. Один з таких проповідників, Торрі Джонсон, орендував у Чікаго оркестрову залу на 3200 місць й запросив молодого пастора і радіопроповідника Біллі Греяма виступити на вступних зборах «Молоді за Христа» (МЗХ).

Біллі Грейам одразу досяг успіху. Цей рух та його зібрання продовжували набирати обертів у зв'язку з популярністю їх програм і послань, а в липні 1945 більш ніж шістсот молодих лідерів з усієї Північної Америки зустрілись на фундаменталістському конференц-центрі у Винона Лейк, Індіана, й створили Міжнародну «Молодь за Христа». Торрі Джонсон був обраний президентом, а Біллі Грейам – першим польовим представником.

МЗХ захоплювалась патріотизмом, який тоді був на часі й завдяки цьому здобула значну прихильність. На День пам'яті 1945, коли святкували також і

капітуляцію Німеччини, 70 000 членів МЗХ в Чикаго заспівали національний гімн із кількома сотнями прапорів. Вони також співали патріотичні пісні на честь ветеранів війни, багато з яких були присутніми. Кульмінацією програми став емоційний заклик до натовпу купувати боргові розписки з війни.

На таких відродженських церемоніях фундаменталісти застосовували всі сучасні методи привернення уваги та вкладали в них свій посил. Лідери МЗХ одягали кольорові костюми і спортивні куртки; атлети, артисти, військові та цивільні лідери – всі показували різноманітні цікаві програми для широкого загалу, але в кожній події був прихований зміст, що коренився у фундаменталістській філософії. Всі зусилля були спрямовані на те, щоб донести цю філософію в сучасній, привабливій обгортці. Це робилося свідомо під такими промовистими гаслами як «стара правда для сучасної молоді» та «актуальний в усі часи, та закарбований у камені». Цим фундаменталісти прагнули показати, що вони сучасні, але не модерністські. Від біблійних опитувань до фокусників та цирку – все було християнізоване. Наприклад, учасником видовищ був кінь, який міг ставати колінами на хрест і відводив ногу дванадцять разів коли його запитували скільки апостолів було у Христа або три рази, якщо запитували скільки осіб входять до Трійці.

Та головною в усіх цих зібраннях, що поєднували патріотизм, розваги й фундаменталістський посил, була проповідь. Навіть та молодь, котру не надто цікавив фундаменталізм, чи яка взагалі була байдужою до нього, після таких видовищ і розваг була щасливою послухати проповідь, в якій нагадували про обов'язок кожного перед Богом. А позаяк молодь відвідувала такі зібрання щотижня, посил фундаменталістів поступово почав проникати до їхніх сердець та думок, ймовірно, навіть без усвідомлення самою молоддю. Це було великим досягненням фундаменталістського руху. З цього приводу Біллі Грєям зауважував: *«Ми вживали всі сучасні методи привернення уваги незвернених – і ми підсунули їх Євангеліє під очі»*.

Палкий та емоційний прояв патріотизму фундаменталістами вразив усю націю й віднині медіа, які колись зображали їх як маргіналів, раптом стали їх вихвалити. Преса щедро хвалила рух у своїх заголовках і детально освітлювала його. В лютому 1946, в журналі «Тайм» вийшла стаття про МЗХ, прикрашена словами президента Трумена: *«Це саме те, що я хотів, щоб сталося з Америкою»*.

Зрештою фундаменталісти вирішили працювати з медіа, що ставились до них прохолодно іще з 1920-х. Набуваючи досвід, дієства фундаменталістів стали настільки ефективними й популярними, що 1947 *«щотижня привертати мабуть мільйон молодих людей»* (Цитата Вільяма Мартіна – прим.

перекладача). Ці мільйони молодих, енергійних і динамічних людей присвятили себе шляхетним моральним ідеалам та були готовими зайнятися політикою. Зібрання також відіграли ключову роль у викоріненні будь-якого прихованого відчуття культурної меншовартості по відношенню до більшості американців.

Наприкінці 1940-х демократи вже 20 років безперервно перебували в Білому домі (Насправді це почалось із вступу на посаду президента демократа Френкліна Д. Рузвельта 1933 – прим. перекладача), найдовше в історії США до цього часу. Протягом цього часу справи не завжди йшли добре, вдома чи за кордоном, крім того засуджувався лібералізм демократів та їхня поступлива політика щодо комунізму. Біллі Грєям знав, що поствоєнна і постдепресивна нація потребує впевненості та надії. Тож його чітка і зрозуміла заява про мужнього, сильного, всепереможного і свобододайного Христа була відповіддю на цей великий запит. Після Другої світової війни комунізм, очолюваний Радянським Союзом, постав головним викликом для США, які відстоювали капіталізм і демократію. У 1947 застереження проти комунізму вже стали регулярними в проповідях Біллі Грєяма. Усвідомлюючи швидке поширення атеїстичної ідеології, він заявив, що допоки християнство не врятує інші нації від лещат атеїзму, Америка буде стояти самотньою та ізольованою в світі. Коли 1949 Радянський Союз випробував атомну бомбу, Біллі Грєям звертаючись до великої аудиторії в Лос Енджелесі заявив про проведення лінії, яка розділяє християнський Захід та комуністичний світ. Він сказав: *«Західна культура та її спадкоємці засновані на Біблії, Слові Божому та відродженні 17 і 18 століть. Комунізм виступає проти Бога, проти Христа, проти Біблії та проти всієї релігії. Комунізм є не тільки економічним поглядом на життя. Комунізм – релігія, що інспірована, спрямована і мотивована самим Дияволом, котрий оголосив війну проти всемогутнього Бога»*. Своїм приголомшеним слухачам він заявив, що вогонь війни впаде саме на них, тому що комунізм у Лос Енджелесі поширений більше, аніж в будь-якому іншому американському місті. *«Сьогодні я бачу, як Страшний суд нависає над Лос Енджелесом. І скоро він впаде. Єдина причина, чому Америка уникнула спустошень Другої світової війни – це те, що люди молились Богу. І сьогодні єдина надія полягає в каятті та відродженні»*.

Це був поворотний момент у кар'єрі Грєяма та фундаменталістського руху загалом. Ця промова була оголошенням війни рівною мірою і комунізму, і американській владі, що належала демократам із 1932, котрі продовжували бути лояльними до комунізму в світі. Медіа, великі газети й журнали переважно належали багатим, які вбачали у комунізмі загрозу для своєї власності та влади і тому стали на бік Біллі Грєяма. Він миттю став

безпосереднім автором газетних заголовків і привернув увагу всієї нації. Неймовірно, але фундаменталісти змогли одним ударом здобути достатньо моральних підстав, щоб відстоювати і Америку, і християнство, і капіталізм. Стратегія євангелістів зробити християнський фундаменталізм синонімом патріотизму остаточно спрацювала.

Маючи таку популярність, Біллі Грєям у 1952 здійснив дуже ефективну п'ятитижневу програму, що складалася з молитовного служіння та лекцій у Вашингтоні. Ця програма мала назву «Вашінгтонський хрестовий похід». Він читав проповіді перед скупченням військових майже під час кожного богослужіння. А на кульмінаційному зібранні на сходах Капітолію, не дивлячись на дощ, зібрався сорокатисячний натовп.

Спершу, коли Грєям запропонував ідею провести молебень на сходах Капітолію, йому сказали, що це неможливо. Зрештою, конституція США чітко відокремлює церкву від держави. І Грєям вирішив подолати це відокремлення крок за кроком. Першим кроком він домогся того, що Конгрес затвердив акт, який давав йому дозвіл вперше провести офіційну релігійну службу на сходах Капітолію. Це була чітка ознака того, що престиж, популярність і сила фундаменталістського руху тепер змогли суттєво похитнути це відокремлення.

Успіх зусиль Грєяма щодо мінімізації конституційного відокремлення церкви від держави став очевидним із того факту, що близько третини сенаторів та близько чверті членів Палати представників замовили спеціальні місця на його богослужіннях в Капітолії. Саме на цих богослужіннях він зузнів близько познайомитися із Ліндоном Джонсоном та Річардом Ніксоном, які пізніше стали президентами. Маючи за спиною таких впливових людей він легко здобув дозвіл проводити молебні і в Пентагоні. Політики підтримували його або через його релігійність, або через те, що вважали, що це добре вплине на їхню політичну кар'єру, якщо вони будуть пов'язані з ним.

1952 мали відбутися вибори президента США, а ще 1951 Грєям метав громи й блискавки, опираючись на силу фундаменталістських виборців. Він заявляв: «Християни Америки не повинні відсиджуватися вдома під час виборчої кампанії 1951. Вони повинні об'єднатися й проголосувати за людину, у якої найпотужніша моральна й духовна платформа, не беручи до уваги його погляди в інших питаннях. Я вірю, що ми здатні втримати баланс влади». Грєям сподівався, що таке об'єднання християн докладатиме координованих зусиль, а члени церкви слідуватимуть вказівкам своїх релігійних лідерів.

На виборах 1952 Республіканська партія запропонувала висунути Дуайта Айзенхавера, але він не хотів балотуватися. Під час зустрічей та в листуванні Грєям наполегливо переконував Айзенхавера прийняти пропозицію й розпочати

кампанію. Грєям зумів його переконати й те, що було далі, увійшло в історію. Саме при адміністрації Айзенхавера в 1954 слова «перед Богом» були додані в текст обіцянки на вірність прапору США. Однак, варто усвідомлювати, що Айзенхавер мав значно ширше розуміння віри та релігії в контексті американського суспільства та уряду, позаяк він оголосив: *«Наш уряд не матиме жодного сенсу й не буде цікавити мене, якщо не буде заснований на глибокому відчутті віри»*.

Таким чином під кінець першої половини 20 століття Грєям та його союзники відновили імідж фундаменталістів. Бар'єр несприйняття суспільством був подоланий. Національні медіа возвеличували їх та залюбки цитували їх у своїх газетних заголовках і запрошували їх на виступи в найкращий для трансляції час. Політики жадали їхнього благословення й коридори влади не лише були відкриті для них, а їх туди запрошували, аби вони благословляли можновладців.

Розділ 4. Інтелектуальний виклик та відповідь

Коли наприкінці 19 та на початку 20 століття фундаменталісти намагались обстоювати свою релігійну позицію, для них серйозною проблемою була тодішня наукова й ліберальна думка. А позаяк Америка була демократичним суспільством, ця проблема набула форми публічної дискусії. Непоступливість аргументів фундаменталістів, що ґрунтувались на Біблії, виглядала непереконливо, тож вони були змушені поступитись. Коли ж вони спробували знову донести свою позицію, то сповна усвідомили необхідність підвищення своєї інтелектуальної підготовки задля здобуття переваги над опонентами. Для цього їхні лідери і проповідники застосували багатогранний підхід, який передбачав наступні кроки:

1. Заохочення культури читання на низовому рівні й наснага до письма

Лідери фундаменталістів постійно писали та видавали книги і статті. Проповідники самі багато читали, обговорювали прочитане під час проповідей та закликали до читання своїх послідовників. До того ж, по всій країні у фундаменталістських спільнотах поширювались їхні журнали, памфлети, газети. В результаті, книги євангелістів нині продаються краще, ніж ті, що входять до списку бестселлерів «Нью-Йорк Таймс» (Роман «Залишені позаду» має більш ніж 50 мільйонів проданих примірників. Автори: Тім Лахей та Джеррі Дженкінс. //Tim LaHaye, Jerry B. Jenkins. "Left Behind", 1995. Тім Лахей – фундаменталістський вчений, священник та викладач. Станом на кінець 1990-х написав 40 наукових праць, що мають понад 11 мільйонів проданих примірників. Таким же успіхом користуються й інші праці фундаменталістів – прим. автора).

2. Створення потужних духовних семінарій та біблійних інститутів

Фундаменталісти взяли питання знань близько до серця й почали підкреслювати значення якісної освіти на всіх рівнях. В результаті, по всій Америці почали з'являтися фундаменталістські біблійні коледжі та інститути, що надавали як релігійну, так і сучасну освіту. Особлива увага приділялась духовним семінаріям та біблійним інститутам. Станом на 1930 Біблійний інститут Муді підготував близько 70 000 священників, церковних музикантів, освітян, вчителів недільних шкіл та місіонерів. Інститут також випускав багато

преси, організовував конференції та вів християнські радіопрограми. Біблійний інститут Лос Енджелеса та Духовна семінарія Фуллера також мали величезну популярність. Не слід забувати й про університет Либерті, заснований Джеррі Фолвеллом 1971 в його рідному місті Линчбург, Вірджінія. Гасло університету було: «Випробуй свій розум... Побудуй свою віру».

3. Наступ на лібералізм шляхом зображення секулярного гуманізму як релігії

На початку 20 століття фундаменталісти програли модерністам в інтелектуальних змаганнях. Головною їхньою проблемою було те, що вони протиставляли сучасній науці біблійні факти як беззаперечну істину. В другій половині 20 століття вони змінили стратегію та стверджували натомість, що ліберальна ідеологія сповідує секулярний гуманізм як релігію. Це означало, що ліберальний світогляд походить із філософських основ секулярного гуманізму. Малося на увазі, що секулярний гуманізм відіграє роль релігії для ліберальної думки. Цей наступ на лібералізм проявлявся в таких заголовках для публікацій як «Християнський маяк», «Есенціалізм», «Переможець хрестоносця», «Королівський бізнес», «Конфлікт», «Захисник» та «Динаміт».

Головним архітектором цієї думки був Френсис Шейффер. Протягом свого життя він написав близько 30 книг, найбільш впливовою з яких був «Християнський маніфест» (Francis A. Schaeffer. "A Christian Manifesto", 1981 – прим. перекладача), що був написаний, аби відіграти для євангелістів таку ж роль, як «Комуністичний маніфест» відіграв для комуністичного руху. Френсис Шейффер у своєму «Християнському маніфесті» намагався надати нове беззаперечне підтвердження основним догмам християнства – виразити їх термінами 20 століття й висвітлити відповідно до розуміння сучасних проблем, – а ще спонукати радикальне християнське учнівство.

Першочерговою метою Шейффера було досягнення інтелектуальної переваги фундаменталістської думки над сучасною ліберальною. Над цією метою він працював усе життя і мав щодо цього двосторонню стратегію. По-перше, він уважав себе ідеологом християнського фундаменталізму. По-друге, він був активістом у справі поширення освіти й розуміння серед своїх людей. Виконуючи місію освіти фундаменталістів, він заохочував своїх людей створювати християнські товариства для вивчення Біблії та обмірковувати насущні проблеми. Задля них він видавав навчальні посібники та знімав навчальні фільми і серіали. І як наслідок, Товариство вивчення Біблії стало розповсюдженим по всій країні.

Як ідеолог, Шейффер сформував позицію фундаменталістів на сучасний світовий контекст, критикуючи секулярний гуманізм як релігію лібералів. Він завжди наголошував у своїх книгах і промовах на тому, що секулярний гуманізм – деструктивна, антихристиянська ідея. Він розумів, що передумовою секулярного гуманізму є культурний та інтелектуальний спадок Заходу від греко-римського періоду й аж дотепер. Та вважав, що сучасна західна ліберальна думка є апогеєм цього накопиченого досвіду. А отже наступ на лібералізм не буде успішним до тих пір, поки він буде міцно вкорінений у помилках інтелектуального та культурного розвитку західної цивілізації, починаючи від греків і дотепер. Він аргументував це в своїй книзі «Як нам тепер жити? Підйом та занепад західної думки і культури». Його метою було встановити всі основні позиції супроти істини християнської віри. Отож його підходом до греко-римської філософії було зіставлення її «слабкості» та «сили» християнства. Із Шейффера брали приклад також Хел Линдзі, Тім Лахей, Онелі Мекгро – ті, хто висловлювали свою фундаменталістську позицію в різних питаннях.

4. Політична підтримка християнського фундаменталізму

І тут цілком природньо постає питання: якою є політична підтримка американського християнського фундаменталізму?

Поняття «політична підтримка» (Англ. power base – прим. перекладача) включає: 1) філософію чи набір вірувань; 2) людей, котрі дотримуються цього.

Політичну підтримку американському фундаменталізму надає група протестантів, що звуться євангелістами. Євангелізм є унікальним явищем для протестантизму. Та слід зауважити:

1. Усі євангелісти є протестантами, але не всі протестанти – євангелісти.
2. Євангеліст може належати до будь-якої протестантської конфесії або церкви.
3. Говорячи загалом, євангелізм закликає до простої концептуальної єдності. Джордж Марсден пише, що протестант будь-якої конфесії буде євангелістом, якщо надає значення наступним доктринам:
 - а) Доктрина Реформації про найвищий авторитет Священного писання.
 - б) Справжнє, історичне розуміння зусиль Бога, спрямованих на спасіння, як це описано в Біблії.
 - в) Вічне спасіння лише через власну віру в Христа.
 - г) Відданість церкві та місіонерство.

г) Важливість свого «я» завдяки духовному перетворенні життя (навернення або «народження знову»).

Експерти зазначають, що було б хибно розглядати євангелістів як один однорідний феномен загалом, беручи до уваги один із його знакових аспектів та на його підставі робити висновок про всіх євангелістів. Тимоті Л. Сміт, визнаний авторитет із питань євангелізму, схильний розглядати його скоріше як мозаїку, що свідчить про різноманітність спільноти євангелістів.

Євангелісти важливість свого «я», що підкреслюється в протестантизмі, доводять до абсолюту і «я» набуває нового значення у рамках доктрини духовного перетворення життя. За деякими винятками, релігійні консерватори вірять у навернення, акт віри і прощення, через який грішники переходять від гріховного стану до вічного спасіння. І за деякими винятками, вони мають власний досвід навернення та народження заново під час драматичних і переломних моментів свого перетворення. Таким чином, переродження для них – це головне. Саме цей досвід змінює їхній характер, особистість та їхнє життя. Більше того, це є відправною точкою в набутті сенсу не лише самоврядування та окремої особистості, а також для соціального ладу і практичного наміру. Саме це має на увазі Роберт Цваєр, розглядаючи активність християнських правих як «народжених проти політики».

Феномен навернення, більш відомий як «народження заново», є сутністю євангелізму. Описуючи це поняття простими словами, Вільям Мартін зазначає, що для тих, хто його використовує, народження заново означає той момент їхнього життя, коли вони почали серйозно усвідомлювати себе християнами. До того ж, будучи духовним феноменом, цей досвід має відношення і до людини, такі як: 1) людина здобуває контроль над «собою» на фоні беззмістовних блукань у попередньому житті, до навернення; 2) людина починає усвідомлювати свою спорідненість із іншими, хто також народився заново й це відчуття спорідненості є надконфесійним феноменом, тож у всіх євангелістів є почуття єдиної спільноти не залежно від того, до якої церкви чи конфесії вони належать; 3) людина має потужним мотив навертати інших (це стосується не тільки християн, але й не християн теж). Таким чином євангелізм живить серед фундаменталістів дуже сильний дух месіанства, а ще є сильним фактором міжконфесійної єдності.

Під час президентської кампанії 1976 демократичний кандидат Джиммі Картер заявив, що він був народжений заново християнином. Це спровокувало першу серйозну публічну дискусію про народження заново. На той час більшість людей мало що знали про цей феномен, тож була загальна цікавість. Під час національного богослужіння по телебаченню в травні 1976 Біллі Грєям

пояснив біблійне походження цього поняття. Його пояснення цитує Вільям Мартін: *«У третьому розділі Євангелія від Івана Ісус каже Никодиму, котрий чув його промову та бажав дізнатися більше, що коли хто не народиться заново, Божого Царства не побачить. На природне спантеличення Никодима – «Як людина може народитись, якщо вона стара? Чи може вона вдруге залізти до утроби матері й народитися?» – Ісус відповів: «Поправді, поправді кажу Я тобі: коли хто не родиться з води й Духа, той не увійде в Царство Боже. Що вродилося із плоті, є плоттю. А що вродилося з Духу, є Духом. Не дивуйся тому, що Я сказав тобі: треба народитися знову».*

Усвідомлення гріха та подальше спасіння через повторне народження – досвід, що є спільним для всіх євангелістів і це значною мірою визначає їхні погляди на суспільство та оточуючих. Для фундаменталіста Фолвелла гріх є першородним, успадкованим і походить від Адама на початку світу. Він розповів про свого діда, котрий був переконаним атеїстом, ненавидів проповідників та відмовлявся ходити до церкви. Батько Джеррі Фолвелла, Кері Фолвелл убив свого брата під час сімейної суперечки й ніколи не оговтався від цієї провини і став алкоголіком. Фолвелл відчував на собі гріх свого батька та розумів своє життя як продовження боротьби проти Диявола.

Саме це усвідомлення гріха тим, хто володіє «собою» або суспільством, що збирає всіх «народжених заново» разом і зобов'язує їх природнім чином об'єднатися в єдину спільноту, аби вести боротьбу проти гріхів у суспільстві та в усьому світі. Однак, євангелісти розсіяні, тож не існує формальної організаційної структури.

Розділ 5. Взаємодія між Богом, кесарем та віруючими

Американські євангелісти складають чверть усього населення США та близько двох п'ятих усіх протестантів. На відміну від Римської Католицької Церкви, вони не мають формальної структурованої національної чи світової централізованої ієрархічної організації. У них є безліч всеохопних організацій, які співпрацюють із євангельськими церквами по всіх США та за їх межами. Це такі організації як: Американська рада християнських церков, заснована 1941; Національна асоціація євангелістів, заснована 1942; Міжнародна рада християнських церков, заснована 1945; та ін.. Вони включають різні конфесії та церкви, в тому числі й незалежні. Їхня організаційна структура розвивалась роками. Із цього приводу Джордж Марсден, професор церковної історії Америки у Школі богослів'я при університеті Дюка зазначає:

«Структура є подібною на середньовічну феодальну систему. Вона складена із поверхово дружніх, у чомусь конкуруючих імперій, створених євангелістськими лідерами, що мають одну й ту ж аудиторію та вірні одному й тому ж королю. Такі імперії вибудовуються навколо таких харизматичних телеєвангелістів як Біллі Грєям, Джеррі Фолвелл, Орал Робертс, Пет Робертсон, Джим Бейккер, Джиммі Свєгарт та ін.»

Саме цим телеєвангелістам американських фундаменталістський рух завдячує своїм відродженням у другій половині 20 століття. Але що робить їх унікальними, так це те, що не дивлячись на приналежність до різних конфесій, вони об'єднані всеосяжною електронною церквою (Мова йде про різні методи організації релігійного мовлення через радіо, телебачення, а пізніше й через інтернет – прим. перекладача). Обсяг електронної церкви можна оцінити на підставі того факту, що наприкінці 1970-х мережа телепроповідників складалася із 1300 радіо- та телестанцій, аудиторія котрих оцінювалась до 130 мільйонів, а прибуток – від 500 мільйонів до 1 мільярда доларів.

Та незважаючи на мільйони послідовників, телеєвангелісти ніколи не використовували їх у 1950-х та 1960-х з політичною метою, бо надавали перевагу політичному невтручання. В 1965 Фолвелл сказав: *«Ми сплачуємо податки, голосуємо на виборах як відповідальні громадяни, дотримуємося законів цієї країни та всього іншого, що від нас вимагається, і вважаємо нашою єдиною в світі метою знати Христа й доносити світові правду про нього»*. Однак, наприкінці 1970-х їхня тональність змінилася і вони відмовилися від принципу політичного невтручання. Навпаки, вони почали палко ломитися в американську політику. Не менш вражаючою була поява

численних політичних активістів, які мали про собі Біблію. Вони почали з'являтися на початку 1980-х і дедалі частіше їх можна було бачити на партійних нарадах чи зборах, на політичних мітингах. Телевізійний євангеліст Мерієн Пет Робертсон заявив: *«У нас є достатнього голосів, аби управляти країною»*. І одразу багато хто йому повірив. У переддень виборів 1980 соціолог Луї Херріс дійшов висновку, що телепроповідники забезпечили Рональду Рейгену перемогу, а також доклались до розгрому багатьох ліберальних кандидатів.

1. Президентські вибори 1976: виборці-євангелісти та «народжений заново» кандидат

Вибори 1976 відбувались на фоні криз та скандалів, що похитнули довіру американців до їхнього уряду та правлячого класу. Почалось це із Вотергейтського скандалу. На середині розслідування Вотергейту, віцепрезидент Спіро Егню пішов у відставку після звинувачення в хабарництві та підозри у фінансових махінаціях. Його місце зайняв Джеральд Форд. А згодом, президент Ніксон був змушений піти у відставку в зв'язку із Вотергейтським скандалом і його місце зайняв Джеральд Форд. Однак ставши президентом, Форд усього за місяць повністю амністував Ніксона. Це шокувало націю й природньо постало питання про довіру до самого Форда.

На виборах 1976 президент Форд був замінений демократом Джиммі Картером, колишнім губернатором Джорджії. Головною темою його виборчої кампанії було протиставлення себе правлячому класу. Він позиціонував себе як сторонню людину та обіцяв очистити Вашингтон від бруду. А ще він заявив, що «народився заново» християнином. Враховуючи поствотергейтський настрій народу та заяву Картера, Біллі Грєям відчув слушний час і пояснив своїй телеавдиторії, що Америка переживає глибоке національне прагнення до моральності й духовного відродження. Америка цього року понад усе хоче бачити в президентові моральні якості. Для фолвеллової євангельської аудиторії народження заново значило передумову духовності й заяву Картера сприйняли щиро. Захоплення євангелістами Картером було настільки великим, що Бейлі Сміт оголосив перед п'ятнадцятьма тисячами пасторів та неюристів із Південної баптистської конвенції, у подальшому він сам був її популярним президентом, що країна потребує в Білому домі людини, народженої заново. І додав, що його ініціали такі ж, як у Господа (Jimmy Carter та Jesus Christ мають однакові ініціали J. C. – прим. перекладача). Пет Робертсон, найбільш популярний телепроповідник, також надав потужну підтримку Картеру.

Коли євангелісти почали активно цікавитись виборчою кампанією, інститут Геллапа відзвітував, що 50 мільйонів американців упевнено можуть вважатись євангелістами, а журнал «Ньюсвік» оголосив 1976 «роком євангелістів». У ході кампанії Картера запитували про його релігійну позицію. І відповідь завжди включала три аспекти: власне навернення; роль релігійної віри як джерела моральної сили для політика; відданість принципу відокремлення церкви від держави. Вкінці-кінців, Картер у листопаді 1976 переміг Форда з відривом у лише 2 відсотків. Але серед білих баптистів відрив був іншим: 56% за Картера, 43% за Форда. Євангелісти віддали йому свої голоси не лише на Півдні США, звідки він був родом, а й у таких ключових північних штатах як Пенсильванія та Огайо із переважно сільським населенням, яке зазвичай голосує за республіканців. Зважаючи на те, що його перевага на виборах склала всього 2 відсотки, можна чітко сказати, що ця перемога далась завдяки євангелістам (а ще, звісно, завдяки чорним, євреям та іншим групам, які надали йому велику підтримку). Під час виборчої кампанії Картер обіцяв, що призначатиме кваліфікованих євангелістів до федеральних органів влади. Однак після перемоги, адміністрація Картера не лише не дотримала цієї обіцянки, а й нехтувала такими важливими для євангелістів питаннями як аборти, шкільна молитва та ін.. Ба більше, Білий дім зайняв протилежну позицію, підтримавши поправку про рівні права (Феміністки прагнули заборонити будь-яку дискримінацію за ознакою статі. Поправка не була прийнята – прим. автора). Федеральний уряд фінансував аборти й підтримав права гомосексуалістів. І хоч політика Картера розчарувала євангелістів, вибори 1976 для них стали важливим досвідом, який показав, що як вони працюватимуть разом і злагоджено, то матимуть достатній вплив, аби забезпечити потрібний результат на виборах.

2. Поєднання економічного та християнського фундаменталізму: «народжена заново» Республіканська партія

Лідери Республіканської партії традиційно дотримувались консервативних позицій у сферах внутрішньої економічної та зовнішньої політики. В 1970-х партія зазнала двох великих невдач. Перша була пов'язана із Вотергейтським скандалом, а друга із повною амністією Форда Ніксону. Це розлютило виборців і вони втратили довіру до вашінгтонського правлячого класу. Ось чому Картер грав на протиставленні себе цьому класу, а Форд, діючий на той час президент, програв йому на виборах 1976. Тож коли наближалися президентські вибори 1980, в партії почали мислити по-новому. Республіканські стратеги міркували над питаннями правиці, які вони зможуть відстоювати й завдяки цьому зібрати необхідну для перемоги більшість.

6 червня 1978 виборці в Каліфорнії схвалили норму 13, яка знижувала податок на майно, що стало нестерпним для багатьох представників робітничого класу в штаті. Прийняття цієї норми мало вплив для всієї країни. Під час виборів до Конгресу 1978 виборці виразили свою прихильність до економічного консерватизму. Багато видатних ліберальних членів обох палат програли вибори й були замінені консервативними республіканцями. У двох провідних ліберальних штатах, Каліфорнії та Месечусетсі були обрані губернатори, прихильні до економічного консерватизму. Ця консервативна хвиля була помітною також і в соціальній сфері – підтримувались молитви в школах та рух за життя (Рух проти абортів – прим. перекладача). Такий хід справ змусив Картера поправішати в наступні два роки його терміну, що залишались. 1979 цей тренд докотився й до Великобританії, де обрали консерваторку Маргарет Тетчер прем'єр-міністром.

Із наближенням президентський виборів 1980 загострилась боротьба за владу всередині Республіканської партії. Ця боротьба почалася, значною мірою, ще із президентської кампанії сенатора Ерizona Беррі Голдвотера 1964. Голдвотер відзначався як економічним консерватизмом, так і релігійним фундаменталізмом відповідно до свого способу життя, а ще своєю участю в багатьох правих справах. Ось декілька прикладів: 1) він підтримав антикомуністичну позицію сенатора Меккарті та виголосив промову в дусі меккартизму. 2) Він запропонував США вийти із ООН у разі, якщо комуністичний Китай залишатиметься членом організації. 3) Він погрожував знищити Китай у ядерній війні в разі, якщо Китай коли-небудь застосує ядерну зброю, бо вже тоді ходили чутки, що Китай працює над її розробкою. 4) Він погодився на змішані школи, проте розглядав десегрегацію як порушення суверенітету штатів. 5) Він голосував проти Акту про цивільні права. 6) Він був щирим прихильником вільної торгівлі та ринкового капіталізму, а захоплюючись фундаменталізмом, підтримував молебні та читання Біблії у школах. Погляди Голдвотера були радикальними й тим не менш він із тріском програв на виборах. Існувала також потужна опозиція його поглядам всередині партії, члени якої мали ліберальні погляди з багатьох перерахованих питань. Губернатор Нью-Йорку Нельсон Рокефеллер розкритикував погляди Голдвотера як «радикально праві» й занепокоївся тим, що Республіканську партію може «підірвати зсередини радикальна, добре фінансована та дисциплінована меншість».

Під час кампанії Голдвотера Річард Вигорі, праворадикальний активіст, показав себе чудовим організатором і збирачем грошей. Після поразки Голдвотера він склав список із 12 000 спонсорів його кампанії та зібрав величезну мережу консерваторів та радикалів, до якої входили 4 мільйони

спонсорів та 15 мільйонів прихильників. Після поразки Голдводера на виборах 1964 розгорнулась боротьба між ліберальним та радикальним крилом Республіканської партії. З-поміж лідерів радикального крила виділявся Рональд Рейген, голлівудський актор і колишній демократ. Він привернув до себе увагу республіканців завдяки вражаючій телевізійній промові, у якій закликав збирати гроші на кампанію Голдводера. Своїми ідеями про сильну державу, право на володіння зброєю, низькі податки та реформу соціального забезпечення він здобув прихильність впливових республіканців у Каліфорнії. Завдяки цьому він був висунутий Республіканською партією на виборах губернатора Каліфорнії 1966 і переміг. Це зробило його популярним в усій країні. Рейген підсумував свою філософію наступним чином: *«Якщо ви прості громадяни, то не керуйте державою. Держава керуватиме вами»*. До ліберального крила Республіканської партії належав губернатор Нью-Йорку Нельсон Рокефеллер.

1968 Ніксон був обраний президентом. Він належав до ліберального крила в партії і радикали не були прихильні до нього. Радикальні активісти Річард Вігорі, Хаверд Філліпс і Пол Вайріх були незадоволені ліберальним керівництвом партії. Тож вони вирішили побудувати нову Республіканську партію, більшість членів якої матимуть радикальні погляди, відстоюватимуть вільний ринок, а отже й нове керівництво партії, що буде втілювати це в життя. Вотергейтський скандал надав їм таку можливість. Скориставшись загальним невдоволенням народу, 1974 Вігорі та Філліпс розпочали кампанію по усуненню президента. Їхнє невдоволення викликала не сама причетність Ніксона до цього скандалу, а його ліберальний курс. Іще більше їх розчарував Джеральд Форд, особливо після того, як призначив Нельсона Рокефеллера віце-президентом. Такий вибір Форда став останньою краплею для слона (Слон є символом Республіканської партії, в той час як осел є символом Демократичної – прим. автора), як це охарактеризував згодом Вігорі, говорячи про народження нової правиці лише на основі цього призначення.

Беррі Голдвотер був героєм правих радикалів, бо відстоював їхні принципи. На противагу цьому, низка важливих рішень Форда суперечили їхнім принципам. Зокрема: амністія в'єтнамським повстанцям; продовження політики Ніксона-Кіссінджера щодо розрядки з СРСР та перемовини про обмеження стратегічних озброєнь; повернення Панамського каналу Панамі та визнання своєї поразки у В'єтнамі. Все це дратувало республіканців-радикалів і додавало їм рішучості до створення руху, який міг би кинути виклик партійному керівництву та змінити його. Протягом 1960-х і 1970-х радикалами в Республіканській партії здебільшого вважали тих, хто відстоював низькі

податки, скасування державного контролю та вільний ринок. Багато з них були вихідцями з вищого класу, багатими людьми та представниками бізнесу. Вони були прихильниками ринкового економічного консерватизму й прагнули перейти до чистого капіталізму на противагу потужній тенденції до «держави соціального забезпечення» і соціальної справедливості, що змушували їх платити високі податки, аби допомогти бідним. Прагнення до соціальної справедливості згодом сприяло появі «Великого соціального» проекту президента Джонсона.

Та позаяк ці проринкові радикали були меншістю в Республіканській партії, вони не мали суттєвого впливу. Переважно вони були зосереджені на дотриманні принципу невтручання держави в економіку та не демонстрували якоїсь чіткої релігійної позиції. Вони були нечисельною групою без великого впливу в партії, в котрій домінували ліберали. Але в другій половині 1970-х, у зв'язку із потужним напливом євангелістів, роль цієї групи капіталістів значно зросла. Євангелісти були соціальними радикалами, що вступали у великій кількості до Республіканської партії для того, щоб потрапити в Білий дім та Конгрес і щоб змусити державу дотримуватись їхніх релігійних принципів та цінностей. Економічні радикали бажали правого, проринкового повороту в економіці, в той час як євангелісти, будучи соціальними радикалами, прагнули іншого, громадського повороту вправо, щоб зробити країну більш «праведною». Завдяки такій близькості інтересів, прокапіталістична меншість, усвідомлюючи політичну вагу євангелістів у партії, вступила з ними у священний союз. Цей союз нині відомий під назвою «нові праві». До нього входять прихильники вільного ринку та християнські фундаменталісти. Незабаром цей союз почав грати політичними м'язами. На виборах 1976 діючий президент Форд змагався із Рональдом Рейгеном на внутрішньопартійних виборах. Рейген, за підтримки священного союзу, мав дуже сильні позиції, та все ж Форд переміг, хоча й відчув силу цього союзу. Тому зрештою таки пішов на поступки правим, знехтувавши Нельсоном Рекефеллером як своїм політичним соратником та почав натомість співпрацювати з консервативним сенатором Кензесу Робертом Долем, а також прийняв політичну платформу, написану переважно соратниками Рейгена і яку очолював сенатор Північної Кароліни Джессі Хелмс.

Взяття під контроль Республіканської партії було сильним стратегічним кроком радикалів. Після розчарування в Картері, стратеги-радикали в Республіканській партії продумали стратегію перемоги. Вони усвідомили, що поодиночні ані прихильники вільного ринку, ані євангелісти не здатні будуть проштовхнути республіканського кандидата до Білого дому. Адже євангелісти були всього лише частиною протестантського населення США. Стів Брюс

аналізує релігійну ідентичність населення США загалом. Згідно його даних, 1984 в країні проживало: 57% протестантів, 28% католиків, 2% євреїв, 13% представників інших релігій або нерелігійних (Джерело: інститут Геллапа, 1985 – прим. автора). Серед протестантів близько 15–20% належали до конфесій, які вважалися «консервативними». Тож навіть якщо всі консервативні протестанти поділятимуть такі ж політичні прагнення (чого насправді не було) та діятимуть злагоджено, їм усе-одно потрібна буде підтримка інших груп, аби мати більшість.

Із наближенням виборів 1980 республіканські стратеги взялись напрацьовувати якомога ширшу консервативну програму, яку можна було б запропонувати широкому спектру правих груп. Вони розуміли, що для об'єднання правих усіх мастей їхня програма повинна включати економіку, моральність, захист сім'ї та не підтримувати гомосексуалістів і аборти. Партійні стратеги вже мали необхідні знання, досвід, людей та зв'язки, необхідні для просування ідей вільного ринку, однак розуміли, що не мають ані відповідного досвіду, ані мережі волонтерів, котрі могли б доступно представити перед виборцями євангелістську програму захисту сім'ї. Ця програма могла б гарантувати успіх на президентських виборах 1980, тож їм як ніколи потрібна була армія волонтерів, що доносили б їхню програму до дверей кожного виборця. Стратеги, що самі належали до різних конфесій, чудово розуміли, що оскільки євангелісти є лиш частиною від усього протестантського населення США, єдиний шанс для них досягти успіху – це об'єднати фундаменталістів усіх конфесій.

Розділ 6. «Моральна більшість» в ліберальній демократії: армія Бога підкоряє кесаря

Республіканські стратеги вважали, що з усього набору сімейних цінностей, саме питання абортів здатне об'єднати фундаменталістів із усіх конфесій, а також не протестантів: євангелістів, інших протестантських фундаменталістів, католиків та фундаменталістських євреїв. Католики, що традиційно голосували за демократів, тепер могли прибитися до Республіканської партії через її жорстку антиабортивну програму. Отож у травні 1979 консервативні стратеги зустрілися з Джеррі Фолвеллом у його рідному місті Лінчбург, Вірджінія, щоб обговорити з ним план та попросити його вмотивувати і мобілізувати політично євангелістів задля підтримки нової радикальної програми республіканців. Фолвелл погодився і в червні того ж року оголосив про заснування руху та організації під назвою «Моральна більшість» (МБ). Він же і очолив цей рух. Фолвелл також визначив за ціль «Моральної більшості» справляти значний вплив на духовний та моральний стан нації такими шляхами: а) пробудження низовим членством моралі в американців самим лише чітким закликком; б) інформування про те, що відбувається у Вашингтоні та в законодавчих органах штатів по всій країні; в) домагання в Конгресі поразки лівих, відхилення програм соціального захисту, що підриватимуть у подальшому нашу цілковиту свободу; г) прощтовхування позитивного законодавства, наприклад створення Агенції захисту сім'ї, що сприятиме зміцненню Америки; г) допомога на місцях у протидії порнографії, гомосексуалізму, поширенню аморальності в шкільних підручниках та в інших речах, які стосуються кожного з нас.

«Моральна більшість» охарактеризувала себе такими словами: «МБ складають мільйони американців, у тому числі держслужбовці, священники, рабини, які глибоко стурбовані моральним занепадом нації, та які невдоволені тим, що багато аморальних і секулярних гуманістів, лібералів руйнують традиційну сім'ю і моральні цінності, на яких наша нація заснована». Головною метою Фолвелла була політична мобілізація євангелістів на платформі МБ, проте він зіштовхнувся із проблемою їх мотивації до зайняття політикою, адже після провалу на судовому процесі Скопса євангелісти самоусунилися з соціально-політичної діяльності й цікавились лише побожністю та богослужіннями. І коли він заявив про створення МБ, то зустрів опір цьому рішення з боку своїх же послідовників. У відповідь на цей опір він відповідав, що триваюча деградація американської культури змушує його щось робити. *«Якщо не я, тоді хто? Якщо не зараз, то коли?»* – такою була позиція

Фолвелла. Головними цілями МБ він визначив аборти, розлучення і секулярний гуманізм.

Від заснування МБ й до президентських виборів 1980 Фолвелл постійно пересувався по країні, подолавши понад 300 тисяч миль, виступаючи на зібраннях та закликаючи пасторів спонукати паству до дії. Він закликав кожную спільноту створювати відділення МБ на місцях та проводити у церквах облік виборців. Місцеві відділення надавали йому інформацію з приводу абортів та інших питань, що стосувались членів спільноти. Підхід Фолвелла полягав у тому, що позаяк МБ є політичною організацією, а не релігійною, її двері повинні бути відчинені для всіх, включно з євреями, католиками, протестантами, мормонами і навіть для нерелігійних, якщо ті поділяють погляди організації на сім'ю, аборти, суспільство, країну, питання оборони держави та підтримують Ізраїль. Це викликало збентеження в євангелістів, бо вони не уявляли, що їм доведеться працювати разом із євреями та католиками.

Аби вмовити їх працювати разом з людьми іншої віри, Фолвелл використав концепт «союзнництва у війні», розроблений провідним ідеологом фундаменталістів у 20 столітті Френсисом Шейффером. Цей концепт означав ситуацію, в якій група людей стає в ряд із людьми, що відрізняються від них теологічно чи своїми поглядами на інші ключові питання, однак готові воювати пліч-о-пліч з ними заради досягнення певних цілей. Для досвідчених політиків ця ідея була звичною; для фундаменталістів, що звикли припиняти зв'язки через найменшу суперечливість, така ідея була революційною. Прихід Фолвелла в політику не був унікальним. Приблизно в той самий час інші телеєвангелісти, такі як Чарльз Стенлі та Джеймс Кеннеді, також були стурбовані загрозами американської моралі. Ще до весни 1979 Стенлі, пастор Першої баптистської церкви в Атланті, надіслав сотням тисяч глядачів відеокасети із записом своєї проповіді «Вставай, Америко», в якій він закликав християн бути більш активними в політиці.

Багато інших пасторів також почали вкладати політичний зміст у свої проповіді. Едвард Мекатеа, радикальний активіст, бажаючи створити міцну єдність ідей та чинів серед фундаменталістів, що належали до різних конфесій, заснував і очолив Релігійний круглий стіл. Безліч організацій, покликаних використати потенціал християнського фундаменталізму, були до того ж комплементарними одна до одної та узгоджували свою діяльність у фундаменталістському русі. Вигорі, Вайріх та Філліпс заснували купу організацій, взаємопоєднаних настільки, що їхня діаграма мала б вигляд восьминога, в якого всі руки попарно з'єднані рукостисканнями. На Західному узбережжі на той час уже існувала група фундаменталістів, яка називалась «Голос християн». Група заявляла, що працює на «Моральну більшість» в

рамках християнської демократії. Раз-у-раз вони випускали «Біблійні картки», в яких записували дані про законодавців, хто з них яку має позицію у важливих для фундаменталістів питаннях. Говорячи загалом, консерватори з Республіканської партії зробили добре продуманий стратегічний крок, попросивши Фолвелла заснувати та очолити нову організацію. Їхньою метою було використати МБ для того, щоб пробудити, розбурхати та врешті-решт підняти фундаменталістських євангелістів на підтримку програми Республіканської партії, що відстоювала капіталізм, вільний ринок, скасування державного контролю, низькі податки та підтримку промисловості – все це вимагало голосів фундаменталістів на виборах.

Оскільки конфесійно поділені фундаменталісти були віддані своїм церквам, вкрай необхідно було залучити їхніх пасторів у політику і тоді б їхня паства послідувала б за ними. Тож справжнім завданням Фолвелла стало мобілізувати пасторів. Фолвелл мав гарний імідж в усій країні. Починаючи із двохсотлітнього ювілею в 1976 (Ювілей незалежності США – прим. перекладача) Фолвелл проводив патріотичні мітинги на сходинах капітоліїв штатів по всій країні. На цих мітингах, котрі часто збирали тисячі глядачів, студенти-євангелісти співали релігійно-патріотичні пісні й туди навідувались офіційні особи міст. Кульмінацією цих мітингів завжди була патріотична й релігійно натхненна промова Фолвелла, що неодмінно й охоче висвітлювалась місцевими газетами на перших шпальтах.

Фолвелл уже мав бездоганний імідж щиро релігійного та патріотичного громадянина. І коли він відвідував церкви по всій країні, аби вмотивувати пасторів активніше долучитися до президентських виборів 1980, то не скидався на політика, який роздає обіцянки заради голосів. Він позиціонував себе як вікно можливостей для пасторів. Про які можливості йшла мова? Ішлося про те, що якщо пастори переконують виборців підтримати на виборах програму «Моральної більшості» та тих кандидатів, що її відстоюють, тоді вони зможуть повернути Америку назад на вторований для неї шлях – шлях великої світової нації, яка є зразком не лише в економічному та науково-технологічному сенсах, а й прикладом морально здорової, щиро релігійної нації, «сяючим містом на пагорбі». До кінця 1979 і в наступні декілька років Джеррі Фолвелл більшість свого часу проводив у дорозі, долаючи понад триста тисяч миль протягом року, часто виступав кілька разів на день у церквах, під час публічних промов, за сніданками і обідами, на прес-конференціях, а також проводив приватні зустрічі з людьми, котрі засновували місцеві організації МБ в різних місцях країни.

Америка – величезна країна, але навіть не дивлячись на всі ці регулярні поїздки Фолвелл завжди був певен, що задля проповіді в своїй Баптистській

церкві Томаса Роуда повернеться до неділі у Вірджінію. Щоб зібрати гроші на підтримку МБ він використав список із 250 000 передплатників своєї телепрограми богослужінь «Година древнього Євангеліє». Прогнозовані витрати МБ на перший рік складали 3 мільйони доларів і третина цієї суми була зібрана вже за місяць. Через рік після заснування, в середині 1980 МБ нараховувала 300 000 членів, з яких 70 000 були священниками. В ході кампанії 1980 «Голос християн», що був зосереджений переважно на Заході та на Південному Заході зібрав близько 500 тисяч доларів на підтримку консервативних кандидатів. Широкомасштабна політична активність низового членства МБ не залишилась поза увагою національних медіа. У «Нью-Йорк Таймс» писали, що Фолвелл створив щось дуже схоже на політичну партію. Ті запал та запопадливість, із якими МБ спонукала фундаменталістів до дії, були помічені в журналі «Новини США та світовий огляд», коли там написали: *«Небачена досі політична священна війна розгорнулася на повну в нашій країні»*.

Фундаменталісти були так незадоволені Картером, що на виборах 1980 не лише виступили проти нього, а й усіляко намагались образити його. В січні 1980 під час зустрічі з президентом за сніданком у Білому домі Фолвелл попросив у Білого дому дозволу записати свою розмову із Картером. Дозвіл йому надали і штатний службовець Білого дому записав розмову. Невдовзі після того на мітингу МБ в Алясці, звертаючись до величезної аудиторії, Фолвелл сказав: *«Нещодавно я був у Білому домі й запитав у президента: «Сер, чи є гомосексуалісти серед вашої команди в Білому домі?»* За словами Фолвелла, Картер сказав, що позаяк прагне представляти кожного, то мусить наймати гомосексуалістів. Ця історія викликала в слухачів саме таку реакцію, яка й потрібна була Фолвеллу. А згодом він ще й написав про це в «Оглядачі МБ». Проте насправді такої розмови не було. Коли ж досвідчені репортери поставили його перед фактами, Фолвелл намагався виправдатись тим, що то була «притча» або «алегорія». Джеймс Данн, південний баптист, назвав це «новою назвою брехні». На виборах 1980 республіканці висунули Рональда Рейгена, а демократи – діючого президента Картера. В липні 1980 на з'їзді Республіканської партії фундаменталісти піднесли такий порядок денний партії: 1) припинення довготривалої підтримки поправки про рівні права, не дивлячись на виразне несхвалення багатьох у партійному керівництві; 2) відстоювання конституційної заборони абортів; 3) при призначенні на суддівські посади має віддаватись перевага тим кандидатам, що мають антиабортивну позицію; 4) співголова партії Мері Крисп мала піти у відставку через її підтримку поправки про рівні права.

То було головною перемогою християнських фундаменталістів, адже вони не лише мали перевагу в написанні партійної програми, а й змогли успішно витіснити ліберальні елементи і поставити замість них своїх однодумців. На відміну від Республіканської, програма Демократичної партії лише одним реченням торкнулась питання сім'ї, обіцяючи *«докладати зусиль, аби зробити федеральні програми більш чутливими до потреб сім'ї в усіх її різноманітних формах»*. Навіть сам вираз *«сім'я в усіх її різноманітних формах»* передбачав сім'ї гомосексуалістів та сім'ї, де є лише хтось один із батьків.

Перемога Рейгена на виборах 1980 та порядок денний фундаменталістів

Результати виборів засвідчили, що принцип політичного союзництва працює, адже Демократичну партію підтримали тільки чорні та іспаномовні громадяни. Серед інших традиційно демократичних груп виборців, значний відсоток перейшов до республіканців.

Також став очевидним той факт, що принцип союзництва добре працює і на користь Республіканської партії. Католики в Дуб'юку, Айова, допомогли обратися євангелісту Чарльзу Гресслі, а євангелісти в Мобілі обрали католика Джеремаю Дентона. Те, що євангелісти беззаперечно мали вплив на вибори було чітко визнано пресою. Було віддано належне і Джеррі Фолвеллу, який назвав ці вибори *«своїм зорямим часом»*.

Однією з основних причин поразки Картера був економічний застій (Високе безробіття при високій інфляції – прим. автора). Тому одразу після перемоги на виборах 1980 пріоритетом для Рейгена і його команди стала економіка. Невдовзі після виборів Рейген та лідер більшості в Сенаті Хаверд Бейкер оголосили, що серйозне обговорення соціальної програми відкладається щонайменше на рік, поки нова адміністрація буде працювати над відновленням економіки. Така заклопотаність економічними проблемами не передбачала нічого доброго для фундаменталістів і невдовзі газета «Вашінгтон Пост» опублікувала історію, в якій були процитовані слова заступника голови адміністрації Білого дому Майкла Дейвера, сказані стосовно релігійних правих: *«Вони були запрошені до Білого дому, але їм потрібно заходити із чорного входу»*. Коли Джеррі Фолвелл розповів про це Рейгену, то президент запевнив його в тому, що не існує жодної дискримінації і його завжди радо бачитимуть у Білому домі при Рейгені. Президентство Рейгена для фундаменталістів стало першим політичним досвідом. У питаннях внутрішньої політики (шкільна молитва, гомосексуалізм і аборти) вони не могли нічого змінити незважаючи на те, що вони посприяли перемозі Рейгена. Ба більше,

Рейген розчарував їх, призначивши суддю Сендру Дей О'Коннор до Верховного суду, а вона була палкою прихильницею поправки про рівні права та підтримувала аборти. Тим не менш, під тиском фундаменталістів Рейген став першим президентом, який схвалив поправку про шкільну молитву (Рейген підписав цю поправку 1982, однак 1984 поправка не була прийнята Сенатом і залишилась на порядку денному Республіканської партії – прим. автора). В цілому, фундаменталісти були задоволені Рейгеном, коли він зробив декілька сміливих кроків на світовій арені. Йдеться про наступне: а) він протидіяв комунізму та оголосив Радянський Союз «імперією зла»; б) замість розрядки він підтримав спротив афганців проти радянського вторгнення; в) збільшив оборонні витрати на Стратегічну оборонну ініціативу; г) знизив податки, що означало зменшення витрат на соціальне забезпечення, а отже і зменшення фінансування шкіл; ґ) у жовтні 1982 його адміністрація надіслала військових до крихітного карибського острова Гренада, щоб повалити там промарксистський режим.

Президентська кампанія 1988 позначилась новим етапом політизації християнства в сучасній Америці. На цих виборах популярний проповідник і телеєвангеліст Пет Робертсон був кандидатом та змагався із віце-президентом Джорджем Бушем у списку Республіканської партії. Він навіть зумів на початку року набрати більше, ніж віце-президент, голосів на кокесах (Партійні збори для висунення кандидатів на виборах – прим. перекладача) в Айові. І хоча зрештою Робертсон не пройшов відбір у Республіканській партії, його участь у виборах підсилила фундаменталістських політиків, зокрема такими шляхами: 1) будучи провідним проповідником, своїм висуненням він надав упевненості тим фундаменталістам, що були проти розділення церкви і держави; 2) це вмотивувало цілу спільноту фундаменталістів, навіть тих, хто ніколи досі не голосував на виборах, стати волонтерами; 3) це призвело до заснування Християнської коаліції в 1989, що стала важливою фундаменталістською організацією для залучення в політику соціальних активістів.

Весь 12-річний період президенства Рейгена-Буша (1980-1992) був періодом навчання для фундаменталістів. Вони усвідомили, що просто мати свого президента в Білому домі недостатньо. Не менш важливим було розуміти як працює Конгрес, адже наприкінці дня члени Конгресу голосують за біллі, а якщо білль не набере необхідної більшості голосів, тоді він не матиме сенсу. Також вони зрозуміли, що члени Конгресу не голосують за принципом «правильно» або «не правильно», а керуються дуже вузьким критерієм. Їх турбує тільки перемога на наступних виборах. Тож вони голосуватимуть так, щоб це потішило більшу частину їхніх виборців, навіть якщо доведеться

голосувати за щось аморальне. Вільям Мартін цитує фундаменталістку Канні Маршію, котра під кінець зрозуміла критерій для голосування в Конгресі за умов славетної американської демократії: *«Вони не усвідомлюють наскільки порочними є більшість політиків, що вирішили голосувати на основі принципу «Хто зможе найсильніше натиснути на мене? Хто створить найбільше проблем для мого переобрання?», а не принципу «Чи це правильно?» Шлях до спасіння є зовсім інший, аніж той, по якому ви йдете голосуючи таким чином. Ви не йдете до спасіння, а чините спротив спасінню».*

Протягом цього періоду фундаменталісти інколи мали змогу винести на розгляд Конгресу деякі біллі, що стосувались питань сім'ї, знаючи що вони будуть відхилені. Це робилося з багатьма намірами. По-перше, досвід винесення біллів на розгляд був для фундаменталістів нагодою повчитись лобіювати свої інтереси в Конгресі. По-друге, багато біллів були свідомо написані радикально, тож чимало ліберальних і поміркованих законодавців не голосували за них, що викликало злість у тих євангелістів, які симпатизували фундаменталістам, але самі не були активними. Неодноразові відхилення таких біллів спонукало цих симпатиків або до фінансування фундаменталістського руху, або до вступу в його ряди. По-третє, багато виборців, особливо південних баптистів, традиційно були демократами, але оскільки вони підтримували радикальні справи, то вирішили проголосувати за Рейгена. І тепер важливо було втримати їх у Республіканській партії, що й було зроблено, давши відчуті їм біль поразки та поглибивши їхню відданість. Їх змусили залишитись у партії в якості «армії Бога».

Ще однією метою винесення радикальних біллів на розгляд було визначити, хто із членів Конгресу не поділяє позиції фундаменталістів і голосує «проти». Після визначення супротивників, їх могли атакувати на наступних виборах, задля їхньої поразки могли докладатись неймовірні зусилля. Таким чином давали знати іншим членам Конгресу, що як голосуватимуть не в інтересах фундаменталістів, тоді їхня політична кар'єра швидко скінчиться. Вкінці другого терміну Рейгена Білий дім був паралізований скандалом «Іран-контрас», однак причетний до скандалу полковник Олівер Норс став героєм для фундаменталістів. 1992 президентом був обраний Білл Клінтон, ліберал, бо на той момент економіка переживала спад. І хоча президент Буш був популярним 1991, особливо після розгрому Саддама Хусейна, до виборів почався спад економіки і люди захотіли змін. У результаті Клінтон, в якого головною темою була економіка, прийшов у Білий дім.

Знаковою подією виборів 1992 стало висунення телеєвангеліста Пета Робертсона (Насправді, Робертсон не висувався на виборах 1992. Можливо, Закаулла мав на увазі вибори 1988 – прим.

перекладача) по списку Республіканської партії. Ця кампанія мобілізувала мільйони фундаменталістів і була створена Християнська коаліція, очолювана Ральфом Рідом, яка закликала виборців голосувати за Робертсона та збирала гроші на його підтримку. Побоювання економічного спаду, а також нездатність президента Буша впоратися з ним завчасно, змусили навіть південних євангелістів проголосувати за Клінтона. Як наслідок, Клінтон переміг у більшості південних штатів.

Клінтон був лібералом і його лібералізм був належним чином перевірений фундаменталістами ще на початку його першого терміну. Протягом першого місяця його президентства в Білому домі оголосили, що відтепер геї не будуть звільнятися з армії. Конгрес, Пентагон та фундаменталісти виразили настільки рішуче несприйняття цьому рішення, що Білий дім поступився і прийняв компромісне рішення за принципом «не запитують; не зізнавайся». Консерватори також завдали фатального удару по клінтоновому плану охорони здоров'я, котрий підготувала перша леді Хілларі Клінтон. В соціальних питаннях Клінтон перехитрив республіканців та фундаменталістів, котрі завжди засуджували зростання злочинності при лібералах. Прагнучи здобути підтримку жителів передмість, Клінтон ініціював кримінальний законопроект, що мав додатково виставити на вулиці 100 000 полісменів, забороняв продаж 19 видів штурмової зброї та виділяв гроші на спорудження нових в'язниць. А перед цим він ще й підписав Білл Бреді, що встановлював п'ятиденне очікування при купівлі легкої вогнепальної зброї.

На проміжних виборах до Конгресу 1994 республіканці здобули приголомшливу перемогу і вперше з 1952 отримали більшість в обох палатах. Новопризначений республіканський спікер Палати представників Н'ют Гінґріч почав тиснути на Білий дім розробивши програму реформ федерального уряду, яку він назвав «Угода з Америкою». Скорочення податків та соціального забезпечення були важливими елементами цієї програми. І фундаменталісти були цим задоволені, бо вони хотіли зменшити податкове навантаження на сім'ї, а соціальне забезпечення перекласти на приватну благодійність, аби зменшити витрати на нього. На підставі спільності інтересів Ральф Рід оголосив про «Угоду з американською родиною» через яку християнські праві збирали підтримку для гінґрічевої «Угоди з Америкою». Це примусило Клінтона змінити його ліберальну позицію та піти на компроміс у деяких питаннях. У більшості випадків це стосувалося зменшення податків і державних витрат на систему соціального забезпечення. Це задовольнило багатих, але християнські фундаменталісти були проігноровані, адже їхні вимоги про заборону абортів та відновлення у школах молитов і читання Біблії залишились невиконаними.

Розділ 7. Шлях до християнського тероризму: від надії та сподівань до безнадії

Відповідь фундаменталістського християнства розсудливості та сучасності в 20 столітті розвивалась поступово. На початку століття фундаменталісти провину за соціальні проблеми перекладали на науку, розсудливість та ідеї соціальних змін, які виникли в результаті наукового мислення. Тому вони настирливо намагались заборонити вивчення еволюції в публічних школах, однак зазнали поразки на судовому процесі Скопса в 1925 (Суд визнав винним Скопса, проте фундаменталісти зазнали суттєвих іміджевих втрат – прим. перекладача). Пізніше, будучи натхненними Френсисом Шейффером, звинувачували лібералізм у проблемах суспільства. Коли Верховний суд почав руйнувати консервативний соціальний лад, забороняючи расову сегрегацію та посягаючи на інші священні для фундаменталістів питання, вони стали звинувачувати суди. Вони зрозуміли, що виклик сучасності можна буде подолати тоді, коли консервативні судді зі світоглядом фундаменталістів будуть призначені до судової системи, особливо до Верховного суду США. Але ж судді Верховного суду призначаються президентом і затверджуються Конгресом. Тому в 1970-х вони активно увійшли до американської політики. Вони сподівалися, що коли шляхом демократичних процедур зможуть провести свого кандидата в Білий дім, тоді зможуть призначати до Верховного суду консервативних суддів. Тож їхньою метою стало обирати до Білого дому й до Конгресу тих політиків, які поділяють їхні погляди і призначатимуть консервативних суддів. Вони домоглися обрання до Білого дому євангеліста і демократа Джиммі Картера в 1976 та сподівались, що він буде втілювати в життя їхню програму. Однак були розчаровані тим, що до соціальних проблем він підійшов ліберально. Після такого розчарування ті, хто були демократами, перейшли тепер до Республіканської партії. Вони вступили в союз із політично правим класом багатих, котрі домагались таких взаємопов'язаних речей, як зниження податків та мінімізація системи соціального забезпечення. На виборах 1980 вони відвернулись від Картера й натомість підтримали республіканського кандидата, висунутого їхнім союзом із багатими правими, Рональда Рейгена, котрий врешті й переміг. У фундаменталістів з'явилися нові очікування. Рейген знизив податки, а от щодо засудження абортів і гомосексуалізму наговорив чимало пустих слів, проте мало зробив. Коли у Верховному суді з'явилося вакантне місце, Рейген призначив на нього суддю Сендру Дей О'Коннор – першу жінку-суддю Верховного суду в американській історії. Вона була відома тим, що

відстоювала право жінок на аборти. Це завдало сильного удару по сподіваннях фундаменталістів.

Коли після обрання підряд трьох президентів до Білого дому (Картера, Рейгена та Буша-старшого) та їхнього 16-літнього перебування при владі (1976-1992) очікування так і не були виправдані, багато радикальних фундаменталістів були в розпачі та втратили будь-яку надію. Вони зробили все, що можна було зробити в рамках демократичних процедур, однак жодного прогресу не було видно. Таким чином ті, що були сповнені динамізму, релігійних почуттів і жаги конкретних результатів, втратили надію. А відчуття безнадії привело їх до тероризму.

Безнадія та поява християнського тероризму в ідеологічній війні

За останні 30 років християнські фундаменталісти, що борються з абортами, застосовували силу, насилля і тероризм. На початку 1990-х антиабортівні екстремісти дійшли висновку, що тільки убивши годувальника сім'ї, можна зупинити аборт. Перший годувальник був убитий в 1993.

Християнські терористи являли собою добре розгалужену підпільну мережу, що простягалася по всіх США та навіть закордоном. Це дозволяло їм вчиняти акти терору будь-де на території США, а потім втікати з місця злочину до іншого штату й переховуватись там чи навіть до заморських країн, особливо європейських. Ось деякі з організацій, що відстоювали мотиви християнських терористів: «Операція порятунку», «Інститут підготовки мобілізованих дієвих пророчих християн», «Оборонна дія». Одним із завдань цих організацій було висловлювати симпатії, а якщо потрібно, то й надавати всіляку моральну і матеріальну підтримку християнським терористам, особливо якщо в них були проблеми чи коли вони були в бігах.

«Операція порятунку» була заснована Ренделлом Террі у 1980-х. Організація відіграє дві важливі ролі для християнських терористів. Перша – проведення цілодобових протестів і блокувань абортівних клінік та чинення тиску на їх персонал. Цим організація приваблювала звичайних миролюбних релігійних людей, що були проти абортів. А після демонстрацій та блокувань ці миролюбні люди перетворювалися в радикалів. Такий процес дозволяв фанатичним новим членам бути на передовій та розвивати їхній потенціал до екстремізму. Ці екстремісти розглядали антиабортівний рух як біблійну місію у відповідності до своїх ідеологічних переконань. Це стає зрозумілим із філософії Террі:

«Нашою метою є християнська нація... У нас є біблійний обов'язок, ми покликані Господом завоювати цю країну. Ми не хочемо рівного часу

(Правило, яке вимагає рівного ефірного часу для всіх основних кандидатів, які змагаються за політичні посади – прим. перекладача), *ми не хочемо плюралізму... Теократія означає правила Бога. Я відчуваю жар. Господь править».*

Після того, як новим членам вселили віру в те, що їхні вчинки – то біблійний обов'язок, вони готові вдаватись до насильства і тероризму. Для заняття тероризмом, новобранців привчають до психології ненависті. Цей підхід викладений у наступній цитаті Террі:

«Я хочу, аби ви сповнились нетолерантності. Я хочу, аби ви сповнились ненависті. Так, ненависть це добре. Нашою метою є християнська нація. У нас є біблійний обов'язок, ми покликані Господом завоювати цю країну».

Один із компаньйонів Террі з «Організації порятунку» Джеймс Копп, який був учнем Френсиса Шейффера у 1980-х під час його усамотнення у швейцарських Альпах, а також був пов'язаний із Сестрами Матері Терези в Нью-Йорку, в кінцевому підсумку став членом «Армії Бога» і вбив лікаря, що робив аборти Барнетта Слєпіана 23 жовтня 1998. Слєпіан був убитий на місці свого проживання в Емерсті, Нью-Йорк. Коппа спіймали, суд визнав його винним у вбивстві та засудив у 2003 на «від 25 років до довічного ув'язнення» (Це означає довічне ув'язнення, але відсидівши 25 років ув'язнений може подавати прохання про помилування – прим. перекладача).

«Армія Бога» є однією з найнебезпечніших терористичних організацій. Згідно її посібника (який вилучався в її членів) «Армія Бога»:

«... є справжньою армією і Бог – її генерал та верховний головнокомандувач. Солдати, однак, не часто спілкуються один з одним. Лиш деякі з них бачилися між собою. І коли здійснюють чин, то зазвичай і не здогадуються про інших солдатів. Ось чому федерали ніколи не зможуть зупинити цю Армію. Ніколи. І ми ще навіть не почали боротись».

Члени «Армії Бога» були причетними до вбивств, підривів, викрадень, стрілянин, використання біологічної зброї та тиску на інших. Посібник Армії детально навчає як вчиняти терористичні дії – атакувати масляною кислотою, робити підпали, виготовляти бомби та ін.. Мережа, що називалась «В'язні Христа», за словами Лінди Вольф, надавала моральну та фінансову підтримку ув'язненим за вчинення актів насильства і терору. Лідер «Армії Бога» Майкл Брей, також відомий як її капелан, написав книжку «Час убивати» (Michael Bray. "A Time to Kill", 1994 – прим. перекладача). В цій книзі насилля і тероризм в ім'я своєї місії виправдовуються на основі Біблії. В

такий спосіб християнські фундаменталісти відстоюють доктрину «дозволеного вбивства». «Армія Бога» прославляє тероризм. Прикладом цього є щорічний бенкет Білої троянди, який проводить Майкл Брей.

Розділ 8. Президентство Буша-молодшого 2000: нове тисячоліття, нова політика

Вісім років адміністрації Клінтона-Гора (1992-2000) були періодом відчутної економічної стабільності й процвітання, низьких безробіття та інфляції, панування миру, а також безсумнівного лідерства США у світі. За таких умов, Гор повинен був упевнено перемогти Джорджа Вокера Буша, проте насправді йому протягом всієї виборчої кампанії ніколи не вдавалось переконливо обійти Буша. В дійсності, Буш підійшов настільки близько, що міг ефективно завдати фатального удару Гору, що він і зробив. Питання в тому, чому, не дивлячись на економічний підйом, високу зайнятість і процвітання, виборці не віддали переконливу перевагу Гору над Бушем? Відповідь слід шукати в новій ідеологічній карті Сполучених Штатів. Буш найбільше голосів здобув на Півдні, в Біблійному поясі, що є центром євангелізму. Південь є базою християнського фундаменталізму. Характерним є те, що Гор програв і в своєму рідному штаті Теннессі. Через місцеву прихильність до крайньо правої ідеології Теннессі відомий як «стара пряжка Біблійного поясу». Штат Теннессі також є батьківщиною Едварда Мекатеа, засновника Релігійного круглого столу. 1992 фундаменталісти Півдня віддали перевагу Клінтону, тому що Буш-старший не лише не дотримав обіцянки й підвищив податки, а й не зумів простимулювати економіку під час рецесії.

В 2000 економіка працювала добре, але Клінтон згнівбив своє ім'я зв'язками з Монікою Левінскі. Іще раніше, коли він був губернатором Аркансасу, то, як стверджували, мав зв'язки із Дженніфер Флаверс. Було ще декілька підозрілих фінансових скандалів, до яких був причетний Клінтон, і які стали відомі як «справа Вайтвотер». Скандали накопичувались і євангелісти, натхненні релігійними та моральними цінностями, віддали перевагу Бушу-молодшому. Зрештою, Південь США, що є Біблійним поясом і де проживають більшість євангелістів, став надійною опорою для Буша на президентських виборах 2000 та виявився центром впливу в американській політиці. Під час виборів 2004 виборці на Півдні вчинили так само, давши ясно зрозуміти політикам, що як не поважатимуть їхні погляди, то не матимуть їхньої підтримки.

Згідно конституції США, хоча люди й голосують на президентських виборах, переможець остаточно визначається не прямими виборами, а голосуванням виборників. Кожен штат призначає певну кількість виборників. Всього у США 538 виборників і той кандидат, якого підтримають 270 із них, стане президентом США. Те, що на виборах 1992 Клінтон здобув 370 голосів

виборників, а на виборах 1996 – 379, перемігши в 31 штаті та в окрузі Коламбія (місто Вашингтон), вже нічого не значило. На виборах 2000, Гор зумів одержати перемогу лише в 20 штатах та в окрузі Коламбія. Інші 11 штатів, де переміг Клінтон у 1996, цього разу віддали перевагу Бушу. Це були такі штати: Ерізона (8 виборників), Аркенсас (6), Флорида (25), Кентакі (8), Луїзіана (9), Мізорі (11), Невада (4), Новий Гемпшир (4), Огайо (21), Західна Вірджинія (5) та рідний штат Гора Теннессі (11). Разом ці 11 штатів призначають 112 виборників. За винятком Нового Гемпшира, що розташований на Північному Сході, інші 10 штатів розташовані на Півдні чи на Середньому Заході. Ці 10 штатів традиційно консервативні й відносяться або до Біблійного, або до Сонячного поясу країни. Ці регіони є традиційно консервативними, а Біблійний пояс є основою фундаменталізму та євангельського протестантизму. Жителі цих регіонів шанують сім'ю та твердо вірять у традиційні цінності й моральні якості. Згідно опитувань, на виборах 2000 56% протестантів підтримали Буша й лише 42% – Гора. Згідно даних сайту колегії виборників на президентських виборах 2004 загальна кількість виборців склала 122 284 939, з яких 62 039 073 (50.7%) голосували за Буша і 59 027 478 (48.3%) – за Джона Керрі. Й лише 1 157 759 (близько 1%) голосували за Ральфа Нейдера чи інших. Із усіх 538 виборників 286 проголосували за Буша, 251 – за Керрі й 1 виборник від Міннесоти проголосував за сусіда Керрі по виборчому списку Джона Едвардса як за президента і як за віце-президента. Аналіз результатів у розрізі характеристик виборця свідчить про переконливу підтримку Буша з боку християнських фундаменталістів, що видно з таблиці:

Характеристика виборця	за Буша, %	за Керрі, %
щотижня ходить до церкви	58	41
моральні цінності визнає найважливішим фактором	79	18
війну проти тероризму вважає найважливішим фактором	86	14

Християнське відродження у США виникло в 1970-х у зв'язку з проблемами, спричиненими матеріалізмом, розгнущданим капіталізмом, зростанням нерівності, що є наслідком ще більшої нерівності доходів, секуляризмом та невдоволенням владою через корупцію політичних лідерів. Це відродження проявляє себе у різних формах – поклонінні, псевдорелігіях, появі правих расистських груп та євангельського християнства. Останнє стало

найбільш швидкозростаючою соціальною та політичною силою. Як написав у 2000 американський історик Ален Брінклі: *«Понад 70 мільйонів американців нині називають себе «народженими заново» християнами – чоловіки та жінки, які встановили «прямий персональний зв'язок з Ісусом». Християнські євангелісти мають свої власні газети, журнали, радіо і телебачення. Вони управляють власними школами та університетами».*

Не буде перебільшенням сказати, що християнські фундаменталісти наприкінці 20 століття постали вагомою силою в американській політиці і що жодна політична партія, ні Республіканська, ні Демократична, не матиме значного успіху на виборах, якщо не заручиться їхньою підтримкою. Кандидат в президенти Буш-молодший, коли висувався за списком Республіканської партії, демонстрував помірковану, провоцентриську позицію, аби заручитись підтримкою широкого спектру американського суспільства. Таким чином, він публічно не виявляв крайньої правої позиції в ряді чутливих для фундаменталістів питань. Він став безпосереднім свідком їхньої політичної ваги під час кампанії свого батька 1988 за другий термін (Насправді, 1988 його батько, Буш-старший, ішов на свій перший термін – прим. перекладача), коли він відповідав за зв'язки із релігійними правими. І відтоді зрозумів, що батьковий спосіб взаємодії з ними не працює.

В результаті, кампанія Буша, не дивлячись на публічну поміркованість, зберігала зв'язки і з фундаменталістами непомітно, шляхом листування, в тому числі й електронного. Тим не менш, під час своєї першої кампанії в Республіканській партії, коли програв первинні вибори в Новому Гемпширі Джону Меккейну, він не витрачав час, аби запевнити фундаменталістів у своїй лояльності до них та у відданості їхнім справам та ідеям. Щоб запевнити їх у цьому заради заручення повною їхньою підтримкою, Буш здійснив свій безславний візит до університету Боба Джонса у Південній Кароліні, який був вкрай фундаменталістською та офіційно антикатолицькою школою. Стратеги не виходили тоді на публіку, навмисно залишаючись позаду сцени. *«Ми повинні були швидко передати посил – і відправити його туди було єдиним способом зробити це»* – сказав один із тогочасних бушевих агентів. Відвідини університету Боба Джонса створили йому образ фундаменталіста в очах ревнителів віри по всій країні. Також це допомогло йому домовлятися із фундаменталістами. Як наслідок, на Півдні фундаменталісти активно голосували за тегасця Буша й він урешті-решт переміг. При адміністрації Буша християнські фундаменталісти сформували ядро Республіканської партії, яке контролювало всю столицю вперше за пів століття. Групи молільників з Бібліями тепер стали часто бувати у Білому домі. Атмосфера всередині Білого дому, як стверджують конфіденційні джерела, сповнена аури набожності.

Внаслідок доволі суперечливих виборів 2000 Буш зайшов до Білого дому на плечах християнських фундаменталістів, що мали свою засновану на вірі програму. Політика, принципи, та зрештою й розважливість, вимагали віддячити за це. З огляду на результати виборів 2000, які засвідчили, що нація розділена рівно навпіл, Буш не міг стати ще одним Картером чи Рейгеном. Він знав, що в нього є дві групи виборців – економічні консерватори та християнські фундаменталісти. Оскільки він прагнув переобратися в 2004, то мусів протягом першого терміну за будь-яку ціну задовольнити вимоги обох цих груп.

Він добре попрацював над тим, аби реалізувати програму економічних консерваторів. Ця програма означала дві речі:

- 1) Знизити податки.
- 2) Мінімізувати систему соціального забезпечення.

Протягом першого терміну Джордж Вокер Буш успішно виконав обидві ці вимоги. Він запропонував пакет скорочення податків на 1.6 трильйони доларів, однак після компромісу з Конгресом, остаточно податки були скорочені на 1.35 трильйони. Таке скорочення податків спричинило суттєвий дефіцит бюджету, тож для витрат всередині країни залишилось менше грошей. Потім була війна в Іраці, яка планувалась бути короткою, проте справи пішли таким чином, що це могло стати війною максимальної тривалості, яка гостро й невідкладно вимагала грошей. Через великий бюджетний дефіцит і використання резервів для ведення війни потрібно було значно скоротити внутрішні витрати. А отже знайшлося чітке виправдання для скорочення системи соціального забезпечення, що й було зроблено. Соціальне забезпечення було священною коровою, яку принести в жертву було не легко. Завдяки війні в Іраці, яка природньо й логічно пояснювалась міркуваннями національної безпеки, сталося так, що можна було заодно й задовольнити інтереси економічних консерваторів.

Адміністрація Буша не мала іншого вибору, окрім як задовольнити вимоги фундаменталістів, оскільки ті мали написати «Біблійні картки» за перший термін. Список їхніх вимог був довгий та містив питання як внутрішньої, так і зовнішньої політики. У внутрішній політиці головними були: заборона абортів, відновлення молитви та читання Біблії в школах, призначення антиабортивних суддів та ін.. Зовнішньополітична програма коренилася в біблійній вірі про те, що кінець світу не за горами й скоро на Близькому Сході відбудеться серія великих і тривалих війн, що призведуть до Армагедонської битви (між арабами та Ізраїлем), яку Ізраїль повинен виграти. (Євангелісти глибоко вірять в кінець світу, описаний в біблійній книзі

Апокаліпсис. Вони із нетерпінням очікують Другого пришествя Христа, разом з яким вони хочуть увійти до Царства Божого, яке він побудує в Ізраїлі, а далі воно розшириться на весь світ. В усьому світі буде мир і християнство. Царство Боже стоятиме тисячу років і саме це майбутнє тисячолітнє правління Ісуса відоме під назвою мілленаризм. Той, хто увійде з Ісусом до Божого Царства буде врятований. Однак прихід Ісуса варто чекати приблизно тоді, коли відбудеться Армагедонська битва, а до цього на Близькому Сході будуть численні війни, першою з яких буде довга війна у Вавилоні, сучасний Ірак. Ось чому євангелісти так палко прагнуть підготувати сприятливі для Армагедонської битви умови протягом життя нинішнього покоління – прим. автора) Тому зовнішня політика фундаменталістів зводиться до наступного: збільшення воєнних витрат, контроль над Близьким Сходом задля забезпечення переваги Ізраїля в регіоні, підготовка до битви Армагедону, щоб із настанням Другого пришествя Ісус міг легко встановити Царство Боже в Ізраїлі. Виходить так, що нинішня американська зовнішня політика, як в принципі відповідає коротко- та довготерміновим інтересам, також чудово задовільняє і фундаменталістів. Після 11 вересня слід було всі зусилля зосередити на захопленні Усами бін Ладіна та стримуванні аль Каїди. Якби це успішно було реалізовано, тоді б не було триваючої війни в Іраці й напруга в регіоні не зростала б. Забезпечення умов для миру, впевненості та стабільності на Близькому Сході означають послаблення сил хаосу, безладу та війни, котрі прискорюють процес, який, як віриться, є передумовою битви Армагедону. Однак, відволікання уваги та сил від пошуків бін Ладіна і аль Каїди до вторгнення у Вавилон, сучасний Ірак, виявилось добрим з точки зору біблійних вірувань євангелістів, адже довга війна в Іраці, як це описано в біблійній книзі Апокаліпсису, стане початком іще ширшої, довшої та більш руйнівної війни на Близькому Сході, яка завершиться битвою Армагедону. Десь тоді відбудеться і Друге пришествя Христа. Адміністрація Буша мала власні причини (пошуки зброї масового знищення) для вторгнення до Іраку, але багато християнських фундаменталістів були схильними розглядати це крізь призму власного апокаліптичного бачення майбутнього світу. (Слово «Апокаліпсис» походить від грецького слова ἀποκαλύψις, що значить відкриття, одкровення. Вчення про Апокаліпсис займає особливе місце в юдейській та християнській вірах. Більша частина цього вчення була написана між 200 р. до н. е та 100 р. н. е.. То були часи, коли обидві релігії існували підпільно чи зазнавали

переслідувань з боку римлян. Основні риси вчення про Апокаліпсис такі:

а) Нинішня світова епоха безсумнівно є періодом зла, очолюваного Сатаною, котрий є втіленням зла.

б) ... але епоха зла скоро завершиться, буде знищена Богом, який є добрим.

в) Наступна епоха, Царство Боже, у якому правитиме Бог, буде прекрасною, останньою і лише ті, хто був добрим і переслідувався раніше, увійдуть до нього.

Оскільки більшість авторів учення Апокаліпсису жили у період гонінь, тому вдавалися до непрямого способу вираження. Тому апокаліптична література має ряд вторинних рис, таких як: використання псевдонімів, приписування своїх праць поважним людям минулого (пророкам або святим); протиборство ієрархій ангелів і демонів; віра в Бога, який здійснить те, що написано в Біблії; віра в небесне місто і рай на небесах, приготованих для прийдешньої епохи – прим. автора) Тож християнські фундаменталісти радо сприймають початок війни в Іраці, що головню сприяє реалізації передбачень Апокаліпсису, адже вони самі не могли б цьому посприяти, байдуже яким чином.

Рішення про виділення трильйонів доларів, сотень тисяч морських піхотинців, неохопних ресурсів США та союзників в Іраці (через хибні заяви про зброю масового знищення) замість використання їх для затримки справжнього натхненника світового терору, Усами бін Ладіна, є непотрібним для світу та погіршує імідж Америки в світі. Але це задовольняє фундаменталістів та покращує їхнє ставлення до адміністрації Буша. Отож не дивлячись на цю суперечливість логіки (вторгнення до Іраку замість пошуків Усами бін Ладіна) більшість американців підтримують вторгнення до Іраку й продовжують досі підтримувати, не зважаючи на те, що зброя масового знищення в Іраці так і не була знайдена. Однією з головних причин цієї підтримки є те, що сьогодні більшість американців так або інакше пов'язують себе з віруваннями, поділяють наміри та світогляд фундаменталістів, котрі раді прискорити створення умов, які призведуть вкінці-кінців до Другого пришествя Ісуса. З точки зору фундаменталістів, чи буде спійманий та підданий суду бін Ладін, чи не буде, не є настільки важливим, як початок війни у Вавилоні, сучасний Ірак.

Розділ 9. Мілленаризм, Царство Боже та Ізраїль

Як згадувалося раніше, євангелісти вірять у Друге пришествя Христа. Згідно цієї віри Ісус повернеться до цього світу і встановить Царство Боже, перед яким усі схилитимуться діяннями й переконаннями. В цьому Царстві тисячу років будуть панувати мир і процвітання, тому віра в нього зветься мілленаризмом (Від латинського слова *mille*, що означає тисяча – прим. перекладача). Однак є три різні тлумачення мілленаризму. Коротко їх можна викласти так.

Премілленаризм

Історію можна розділяти на теологічно відмінні ери, останньою з яких буде золотий вік, тисяча років миру на землі. Але до цього фінального періоду миру, світ має пережити еру катаклізмів, яка зветься «кінець часів» і буде ознаменована землетрусами, революціями, війнами та завершиться битвою Армагедону, світовим конфліктом на Близькому Сході. Ці жахливі події викличуть Друге пришествя Христа, який повернеться на початку (тому й премілленаризм) тисячоліття для того, щоб правити на Землі.

Постмілленаризм

Ця версія говорить, що золотий вік мілленаризму триває зараз, оскільки розпочався разом із подіями, що відбувалися на початках церкви. А Друге пришествя відбудеться не на початку золотого віку, а вкінці його (тому й постмілленаризм).

Амілленаризм

У це вірить лиш незначна меншість. Версія говорить, що історія є боротьбою між церквою та злими силами й ця боротьба триватиме вічно, а земне царство не закінчиться настанням буквального Другого пришествя й тисячолітнього золотого віку (тому й амілленаризм).

Тема мілленаризму стала актуальною лише в другій половині 20 століття в зв'язку з ядерною війною і створенням держави Ізраїль. Триваюче загострення арабо-ізраїльського конфлікту на Близькому Сході переконало більшість євангелістів підтримати премілленаризм, який передбачає погіршення світових подій, руйнівні війни, природні лиха та ін.. Премілленаристи вважають Армагедонську битву на Близькому Сході неминучою і такою, що стане знаком очікуваного Другого пришествя. Тож

згідно євангельських вірувань та розуміння історії, Ізраїль розглядається як чинник настання подій кінця часів. Усвідомлення цього викликає ентузіазм у християнських фундаменталістів щодо підтримки Ізраїлю й вони міцно стоять за нього лиш по тій причині, що Ізраїль повинен перемогти своїх ворогів, аби стати провісником тисячолітнього миру. І тому, коли справа доходить до формування зовнішньої політики, нові християнські праві вважають американську підтримку Ізраїлю беззаперечно необхідною.

Розділ 10. Погляд мусульманського світу на зовнішню політику США

В західних ліберальних демократіях зовнішня політика країни, як правило, залежить від бачення національних інтересів і визначається як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Аби усвідомити це, варто проаналізувати на прикладі наддержави динаміку цих факторів і цілей. Науковий спосіб такого дослідження зовнішньої політики можна назвати коінтекстуальним підходом і він дає можливість краще зрозуміти політику країни. Термін коінтекстуальний (Англ. Cointextual – прим. перекладача) заснований на контексті ('co'/context) динаміки коротко- та довготермінового впливу внутрішніх ('int'/internal) і зовнішніх ('ext'/external) факторів на політику, звідси й назва. В мусульманському світі дуже часто американську зовнішню політику розуміють як відповідь на зовнішній тиск. І якщо й згадують про фактори внутрішні, то зводять усе до впливу єврейського лобі, ігноруючи таким чином інші фактори, що мають місце в американській ліберально-демократичній системі, зокрема на дебатах і владних іграх. Саме тому ми схильні наголосити на значенні внутрішніх факторів і маємо зрозуміти їхню комплексну динаміку. Навіть будучи маяком прав людини, свободи, рівності й демократії, США продовжували підтримувати расистську систему апартеїду в ПАР через внутрішні чинники, а коли виступили проти неї, то теж під внутрішнім тиском. Розуміння, що дає коінтекстуальний підхід, дозволить не тільки дати адекватну відповідь, а й вжити ефективних активних заходів для захисту та просування власних інтересів при веденні справ зі США.

Оскільки зростаючий вплив США як наддержави був головним фактором світової політики після Другої світової війни, а особливо після завершення Холодної війни, мусульманський світ не був спроможний протидіяти цьому впливу. В мусульман є загальне відчуття того, що в більшості випадків США були упередженими щодо мусульманського світу. Хоча були й випадки рішучої американської підтримки мусульман, яскравий приклад – Боснія. Та все ж, відчуття антимусульманської тенденції в американській зовнішній політиці в сучасному мусульманському світі залишається загальноприйнятим. Коли ж справа доходить до роз'яснення причин цієї тенденції, то найбільш розповсюдженим підходом є єврейське лобі, яке завжди спрямовує американську зовнішню політику проти мусульманського світу. Ніхто не ставить під сумнів вагомий вплив єврейського лобі у визначенні зовнішньої політики США, проте також ніхто не стверджуватиме, що це єдиний

визначальний чинник. Таке розуміння американської зовнішньої політики не дає змогу мусульманській інтелігенції та політикам залучити своїх американських колег до діалогу щодо спільних питань. Це також позбавляє мусульман розуміння того, як працює американська ліберальна демократія насправді. Якою є роль американської громадської думки у визначення та спрямуванні зовнішньої політики в тому чи іншому напрямі? Які інтелектуальні чинники та матеріальні ресурси впливають на громадську думку, а отже й на зовнішню політику? І як можна ефективно використати ці чинники на переговорах, щоб зробити зовнішню політику США більш прихильною до мусульманського світу? Для належного усвідомлення цієї проблеми нам слід розробити адекватний підхід до вивчення й дослідження американської зовнішньої політики з метою розрізнення факторів і процесів, котрі її формують та визначають. А це вимагає прямого та всебічного розуміння динаміки внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на американське суспільство, розуміння ролі лідерів громадської думки, задуму і тактики владних груп, ролі медіа та ролі Білого дому й Конгресу в формуванні політики, а також ролі відомств і агенцій, пов'язаних з американським урядом, яку вони відіграють в реалізації цієї політики. Щоб мати таке всебічне розуміння всього цього на постійній основі й аналізувати з нашої точки зору актуальні зміни в американському суспільстві, нам слід вивчати різні аспекти цього суспільства та системи. Однак проблема полягає в тому, що не існує ані добрих і ґрунтовних програм американознавства в мусульманських університетах, ані належно фінансованих дослідних центрів з професіоналами, які мають міждисциплінарну підготовку, здатних досліджувати американські внутрішні проблеми й тенденції безпосередньо на основі першоджерел, а також проаналізувати їхнє значення для мусульманського світу. Метою цих досліджень повинна стати підготовка рекомендацій для політиків і пов'язаних з ними груп щодо того, як активно залучати США не лише до конструктивного діалогу, а й до співпраці та партнерства задля обміну думками про мирне співіснування, засноване на взаємоповазі інтересів, миру в світі та справедливості. Правду кажучи, багато університетів мусульманського світу пропонують один, два чи декілька курсів з американської зовнішньої політики, проте ці курси мають стільки вад і слабких місць, що не виконують якраз те призначення, задля якого вони спершу вводилися. Перш за все, вони не дають всебічного розуміння внутрішніх передумов та чинників американської зовнішньої політики. По-друге, зазвичай на цих курсах використовують книги й матеріали виключно американських авторів, чиїм завданням є виправдати зовнішню політику як відповідь на зовнішній тиск і лише трохи згадують про внутрішні фактори. По-третє, навіть коли в цій літературі трапляється критика чи похвала американської зовнішньої політики, то завжди з точки зору американських критеріїв, а не із точки зору країн, що розвиваються, миру в

світі чи інтересів мусульманського світу. І якщо на цих курсах інколи дають оцінку американській політиці стосовно мусульманського світу, то як правило, поверхово, емоційно та без наукової об'єктивності. Тож студенти не можуть науково розібратись як працює демократична система у США насправді та який підхід можна застосувати, аби сьогодні наші з ними відносини будувались на взаємоповазі. Брак цього розуміння є причиною відчуття безнадії, що в свою чергу призвело до екстремізму з обох боків (на Заході це підтримка війни та зіткнення цивілізацій, а з боку мусульманського світу – тероризм). Ці явища панують в обох суспільствах та успішно втілюються в життя. В новітній американській історії християнський фундаменталістський рух не раз визначав напрямок зовнішньої політики. Зокрема у випадку жорсткої позиції США по відношенню до колишнього СРСР. Це відбулось після того, як Біллі Грєм назвав соціалізм диявольською системою під час промови у 1949, що збільшило напругу і у Вашингтоні, і у Москві. Також підтримка християнськими фундаменталістами апартеїду в ПАР змушувала американську зовнішню політику підтримувати його протягом деякого часу. В наш час, не дивлячись на застереження багатьох провідних американських політичних аналітиків та лідерів громадської думки, заснований на апокаліптичних віруваннях, улюблений погляд християнських фундаменталістів на вторгнення до Іраку спричинився до зміни американської громадської думки на користь підтримки цього вторгнення. Нездатність мусульманської інтелігенції зрозуміти реальний стан справ лише ускладнило й без того нелегку ситуацію.

Розділ 11. Потреба мусульманських наукових кіл у новій інтелектуальній культурі: заклик до пробудження

В постколоніальний період зовнішня політика мусульманських країн проти політики наддержав у кращому разі була відповідаючою, тобто коли наддержав робила який-небудь крок, мусульманський світ лише відповідав на нього, ще й із запізненням. І навіть ця запізнена відповідь у більшості випадків була обмеженою з огляду на очевидне визнання могутності наддержави. Причин такої безпомічності мусульманського світу багато і однією з найважливіших є повна відсутність належного розуміння коінтекстуальних факторів, які визначають зовнішню політику наддержави по відношенню до окремої мусульманської країни чи всього мусульманського світу. Інакше, мусульманський світ міг би вжити активних випереджувальних заходів для захисту чи просування власних інтересів, проте це потребує команди професіоналів, кваліфікованих і навчених проводити регулярні дослідження наддержав на коінтекстуальній основі та прогнозувати, якими будуть наступні тенденції та рухи. Як тільки мусульманський світ зможе розвинути культуру таких досліджень за наявності інституційної основи, ресурсів, відданих професіоналів, справи можуть змінитися докорінно, а наші кваліфіковані експерти триматимуть під наглядом розвиток подій у світі й завдяки їхньому внеску наші уряди, лідери та політичні аналітики зможуть вибудувати кращі відносини із наддержавами, засновані на взаємоповазі та розумінні. Справді, цей підхід, якщо застосувати його з професійною неупередженістю, відданістю та інтелектуальною свободою, стане величезним кроком до збільшення ваги нині беззахисного мусульманського світу на міжнародній арені.

Саме тому вкрай потрібно започаткувати традицію об'єктивного і наукового дослідження американського суспільства в усіх його аспектах, зокрема в таких як історія, культура, політика, економіка, армія, релігія та масова культура. Це може бути здійснено лише шляхом залучення команди вчених, професіоналів і експертів з міждисциплінарною підготовкою та можливостями. Щоб організувати й тривалий час підтримувати такі дослідницькі зусилля неодмінно слід заснувати дослідницькі інституції з відповідними можливостями, постійною матеріальною базою, гарантованою автономією та інтелектуальною свободою, аби їхні напрацювання були об'єктивними й високоякісними, а самі інституції були здатними як надавати вищу освіту, так і консультувати політиків та бізнес. Ці дослідження допоможуть мусульманському світу краще зрозуміти американське суспільство та його функціонування, а отже дадуть змогу діяти на випередження й звертатись до американського народу, лідерів громадської думки, інтелігенції

та політтехнологів, замість того, щоб діяти у відповідь та емоційно, як нині. Саме це нерозуміння американського народу й системи є головною причиною відсутності комунікації та як наслідок відсутності взаєморозуміння й побоювань один одного між мусульманським світом та США і Заходом у цілому. Оця відсутність взаєморозуміння і комунікації в деяких частинах світу трактується як «зіткнення цивілізацій». Щойно мусульманський світ краще зрозуміє США, то зможе більш ефективно взаємодіяти з американським народом, громадськістю та лідерами. Загалом стосунки між двома світами мають великий потенціал до покращення. Культура наукового дослідження американського суспільства та його тенденцій, окрім усього іншого, ще й надасть змогу мусульманським інтелектуалам і лідерам громадської думки звернутись до християнських фундаменталістів та опрацювати разом з ними спільне конструктивне бачення майбутнього світу, адже мусульмани також вірні моральним цінностям і вірять у Друге пришествя Христа.

І звісно ж мусульманський світ, його інтелектуали й заклади вищої освіти, не повинні обмежуватись дослідженням одних лише США. Світ змінюється дуже швидко і ми є свідками підйому в 21 столітті Японії, Євросоюзу, Китаю, Індії, Бразилії, в той час як Росія та Ізраїль по-своєму залишають важливими для мусульманського світу. Отож є вагома потреба для вищих навчальних закладів створювати відділи й програми досліджень цих країн, їхніх суспільств та їхніх стосунків із мусульманським світом. Також варто досліджувати й буддизм та його політичні прояви, бо є серйозні проблеми із правами людини, коли мова йде про мусульманське населення в таких буддистських країнах як М'янма, Таїланд, Камбоджа, В'єтнам та ін.. У цих країнах є потреба в благополучних відносинах між мусульманськими меншостями, більшостями цих суспільств і державою.

Позаяк США – єдина наддержава сучасного світу й ми живемо в епоху глобалізації, нації, чії стратегічні інтереси пов'язані з політикою США, повинні зрозуміти цю нову політику християнських фундаменталістів (яка обговорювалась на протязі цієї книжки) й ті погляди, якими вони надихають у Вашингтоні. Нації, що ігнорують цю реальність та ведуть справи із Білим домом, Конгресом та різними урядовими агенціями, керуючись старою системою понять, ризикують дорого за це заплатити. Ніхто не може ігнорувати зростаючого впливу християнських фундаменталістів на виборах. Історик Колумбійського університету Ален Брінклі повідомляє, що 1999 євангелісти склали 25% усього населення США (70 мільйонів із 278 мільйонів), а опитування при виході з виборчих дільниць на виборах 2004, проведене журналом «Тайм», засвідчило, що 77% із них голосували за Буша. До цього ще додалися голоси тих афроамериканців, католиків, іспаномовних, євреїв,

мусульман, азійців (філіппінців та в'єтнамців), які підтримали його через позицію щодо заборони абортів та зниження податків. Тож виборчий потенціал нових правих (до них зараховуються виборці-фундаменталісти, а також представники інших релігій, котрі підтримують їхню позицію щодо соціальних питань і моральних цінностей та економічні консерватори) величезний і постійно зростає. Такий союз створює переможну більшість на американських виборах, бо їхні суперники розділені й мають значно менше підтримки. За своєю ідеологією, політичними цілями, світоглядом, нові праві є вкрай фундаменталістським християнським рухом. У цій книзі ми в деталях розібрали те, як нові праві здобули політичну владу в рамках американської ліберальної демократії. Розуміння цього є ключовим для вчених і політичних лідерів, аби в разі своїх починань чи відповідей, вони знали як спрямувати суспільні сили та як донести до американської громадськості певну точку зору або бачення. Здатність розуміти як працюють різні демократичні інститути і як можна впливати на них інтелектуально дає змогу впливати певним чином на американську громадську думку, а отже й на внутрішню і зовнішню політику США. Для повного розуміння оцінки впливу нових правих розуміння того, як вони прийшли до влади, є ключовим. Тож при спробі реагувати на їхній вплив і тиск, слід звернути увагу на те, що передувало цьому впливу та їхньому приходу до влади. Нові праві не лише висувують своїх кандидатів та втілюють програму в життя, а й намагаються впливати на погляди нації. Успішним прикладом такого впливу є те, що Демократична партія поправішала під їхнім тиском. Демократи відчували силу нових правих і послабили спротив у важливих для них питаннях та зайняли позицію, близьку до правої, в ряді інших питань, зокрема соціальних. Хілларі Клінтон, демократична сенаторка від Нью-Йорку (одна із потенційних надій демократів для Білого дому в 2008), відчула вплив нових правих і після виборів 2004 під час промови похвалила релігійні програми (Одразу після вступу на посаду в перший термін, Джордж Буш-молодший заснував при Білому домі Службу релігійний та об'єднаних ініціатив. Служба забезпечувала державне фінансування релігійним організаціям для реалізації програм, метою яких було вирішення соціальних питань: наркоманії, бездомності, та ін. – прим. автора) й нагадала всім, що вона молиться. Вона також закликала демократів ужити заходів для зниження кількості абортів – заохочувати поміркованість серед молоді та змусити страхові компанії поширювати контрацептиви й дещо здивувала, сказавши, що метою є не просто зробити аборти рідкісними, а повністю їх ліквідувати. Це означає, що не залежно від того, хто в Білому домі (демократи чи республіканці), Америка стрімко правішає й обидві партії змагатимуться за голоси фундаменталістських виборців, вага яких зростає.

Перші прояви цієї нової реальності є сигналом до пробудження для всього світу, особливо мусульманського. Щоб досягти взаємоповаги, стабільного миру й конструктивної співпраці зі США та рештою світу, мусульманському світу обов'язково слід досліджувати науково і об'єктивно різні думки, ідеології, соціальні тенденції та рухи в США, що здатні впливати на світогляд, а отже й на поведінку американських виборців, зокрема й тиск на своїх лідерів із метою спрямувати зовнішню політику до війни чи миру. Дослідження Америки повинні проводитися з огляду на застосування здобутих знань задля покращення розуміння й відносин зі США. Якщо це завдання не здійснюватиметься першочергово, буде великий ризик того, що наше подальше ігнорування швидких змін американського світогляду породить нові зайві проблеми при нашій спробі досягти економічного розвитку і процвітання для наших народів, опанувати і розвивати науку та технології, та навіть зберегти незалежність у багатьох сферах. Проте для того, щоб зробити американознавство звичною частиною нашої академічної та інтелектуальної культури, в нас повинна бути свобода висловлювань і свобода медіа, так щоб медіа могли заохочувати інформативні інтелектуальні дебати в наших суспільствах для вираження нашої позиції у відповідних питаннях з такою ж об'єктивністю й довірою, як це є в західних медіа сьогодні, на відміну від сучасної культури мусульманського світу, культури емоційних вибухів щодо проблем зовнішньої політики, що надовго матиме несприятливі наслідки.

Така інтелектуальна культура лиш тоді приносить нам реальну користь, коли наші вчені зможуть залучити американську інтелігенцію до серйозного діалогу, а як потрібно буде, то й викликати на дебати. Тільки шляхом такого діалогу чи дебатів, які сформують спільне бачення теперішньої дійсності та майбутнього, думки нашого народу, його інтереси та вибір будуть почутими, врахованими і шануватимуться американським народом. І тоді громадська думка в Америці змушуватиме лідерів і уряд позитивно ставитись до справ та інтересів мусульманського світу. Пропагуючи цей принцип звернення до американського народу, моїм головним аргументом є те, що наразі мусульманський світ зосереджений лише на Вашингтоні (як на єдиному визначальному факторі американської політики) і це не дає результату. Цей підхід неієвий, бо ігнорує той факт, що США є усталеною демократією, за умов якої лідери залежні від громадської думки. Оскільки цей підхід не передбачає освіту та інформування громадськості, він не виправдовує себе. Наслідком чого є розчарування й зневіра, а далі – відчуття безпомічності та злість. Цим користаються екстремісти, проповідуючи насилля і тероризм. А цим, у свою чергу, користаються екстремісти на Заході, виправдовуючи різні теорії, такі як зіткнення цивілізацій, світоглядний хрестовий похід деяких фундаменталістів, расизм і ненависть до ісламу. До цього приєдналися і

провідні західні медіа, що мають зиск від сенсаційності та слідує корпоративним інтересам. Вони не зводять очей із багатств та ресурсів мусульманських країн і зробили все можливе для розпалювання ненависті до мусульман. Усе це спричиняє нестабільність в мусульманських країнах, що надалі тільки погіршується в результаті жорсткої політики Заходу щодо тієї чи іншої мусульманської країни. Наслідком цього стає вплив капіталу із мусульманських країн на Захід, від чого виграють західні корпоративні інтереси. Через нестабільність і безлади переважна більшість правителів та правлячих еліт мусульманського світу також тримають свої заощадження (що накопичені з ресурсів або важкої праці народів мусульманських країн) на Заході.

Це лиш увічнює замкнене коло взаємної ненависті між Заходом (передусім США) та мусульманським світом і дає змогу екстремістам з обох таборів проповідувати насилля, тероризм і війну. В той час як раціонально мислячі й помірковані люди з обох таборів нівелюються. Така ситуація є небезпечною для миру та гармонії людства, проте її можна подолати. Якщо діалог і дебати, запропоновані вище, будуть прийняті мусульманським світом із метою звернення в першу чергу до американської (і західної загалом) громадськості, ситуація може суттєво покращитися.

Але для того, щоб забезпечити цілковитий успіх постійного діалогу, мусульманський світ також повинен навести порядок у власному домі. Ефективність такого діалогу суттєво зросте, якщо мусульманські країни стануть демократичними не лише формально, але й реально. Демократія необхідна, адже в постколоніальний період, на жаль, в більшості мусульманських країн, які щойно здобули незалежність, правлячі еліти позбавили свої народи статусу громадян і звели їх фактично до статусу «суб'єктів», встановивши авторитарні, диктаторські чи династичні системи правління. До Французької революції народні маси в Європі були суб'єктами абсолютних монархів, імператорів. Через це вони мали бути лояльними до правителя, в наслідок чого розмивалась різниця між правителем і державою. Будь-яка незгода суб'єкта з правителем була рівнозначною державній зраді й каралася відповідно. У переважній більшості мусульманських країн і сьогодні незгода чи опозиція до чинної влади прирівнюється фактично до зради держави й теж карається відповідно. Тоді як за демократії, громадяни мають право не погоджуватись та опонувати владі й це право захищене і гарантоване демократичною системою. Будь-яка дискусія в мусульманських країнах про демократію викликає недовіру, бо західна модель ліберальної демократії заснована на ідеї абсолютної свободи особистості й деколи рішуче порушує головні моральні принципи, ба навіть заперечує ісламські цінності та принципи

шаріату. Через безмежну свободу особистості, яка є основою ліберальної демократії (що може розмивати моральні підмурки суспільства, заснованого на шаріаті) багато хто в мусульманському світі заперечує саму ідею демократизації. Хоча вони й прагнуть підзвітності та відкритості, їхнє заперечення лібералізму не розрізняє лібералізм як філософію та демократію, як систему правління, базовану на рівних можливостях для всіх, підзвітності, відкритості та верховенстві закону. Щоб наголосити на цьому розрізненні ліберальної філософії та демократії, ми пропонуємо «демократію визволення» в мусульманському світі. Демократія визволення звільняє людину від абсолютної влади, проголошеної династичними правителями й диктаторами. Демократія визволення визнає Бога як найвищого суверена, шаріат визнає за правове поле, кодекс поведінки та ведення справ, і в той же час забезпечує розподіл влади й повертає гідність кожному, яка дається при народженні представником ісламської цивілізації. А влада ґрунтується на довірі. Ніхто не стоїть вище закону, а правителі підвладні тим самим законам, що й прості громадяни. Підзвітність є відкритим процесом. Лідери обираються і є підзвітними, судова влада є незалежною, а свобода висловлювань, що не суперечить ісламській моралі, гарантується кожному, в тому числі й пресі.

Як тільки демократія визволення буде впроваджена не лише декларативно, а й по-справжньому, ефективність діалогу з Заходом зросте багатократно. Насамперед, це започаткує процес внутрішніх реформ, що очистять систему від безвідповідальності, що спричиняє погане управління й корупцію, які послаблюють національні позиції на переговорах та під час діалогу. Зі свободою висловлювань розпочнуться внутрішні дебати, які дадуть нам змогу виявити наші слабкості, якими користаються маргінали. З'являться різноманітні школи думки й за демократичного процесу шляхом їхнього поєднання або знайденням спільного ґрунту буде визначена позиція, яку мусульманське суспільство займе при діалозі з Заходом. Зближення усіх шкіл думки, спільнот і груп стане показником для Заходу того, що мусульманський світ об'єднаний та готовий до серйозної і відкритої дискусії, тож більше не можна шантажувати їх чи підкуповувати декількох осіб, не рахуючись із рештою маси. Запровадження такої демократії визволення до того ж сприятиме довірі мусульман до їхніх лідерів. Із цією довірою, мусульманський світ зможе розпочати діалог із Заходом з упевненістю, гідністю й конструктивними ідеями – все це зміцнюватиме наші переговорні позиції. Крім того, наші вільні й незалежні медіа, наші дипломати, які слідуватимуть демократичній традиції звертання до мас, інтелектуали, чиї позиція та аргументація підготовані відкритими внутрішніми дебатами, взаємодіятимуть з Заходом, який буде цінувати і поважати таку взаємодію. Результат буде тільки конструктивним і призведе до взаємовигірної ситуації – тоді екстремісти будуть позбавлені

свого ґрунту, а нова реальність допоможе їм прозріти й стати на конструктивний шлях. Ефективність такого підходу надасть змогу мусульманському світу (медіа, інтелігенції, лідерам громадської думки та політикам) звернутись до американських мас, медіа, інтелігенції та уряду із взаємними розумінням, повагою та співробітництвом, замість зіткнення цивілізацій, яке західна інтелігенція буде вбачати упереджено, і навіть довготривалі конфліктні питання матимуть значно сприятливіші умови для мирного та взаємовигідного їх вирішення.

Епілог

Поки ця книжка готувалася до друку (Книжка вийшла 2007 і враховує стан справа на 2006, коли відбулися згадані автором вибори – прим. перекладача), проміжні вибори до Конгресу США повністю змінили структуру влади у Вашингтоні. Влада перейшла до рук Демократичної партії, що здобула більшість в обох палатах після 12 років переваги республіканців. Республіканці перетворили вибори 2004 на референдум про війну в Іраці. Не дивлячись на спроби республіканців перевести увагу від Іраку до інших питань, демократи зуміли зосередити увагу на Іраці й проміжні вибори 2006 справді стали таким референдумом. Результати були приголомшливі, адже демократи взяли більшість і в Сенаті, і в Палаті представників.

Дискусія та аналіз із приводу цих виборів самі по собі є окремою темою, що заслуговує окремого розгляду з огляду на сутність цієї проблеми.

Якщо мусульманський світ бажає засвоїти який-небудь гарний урок задля власної користі, тоді вибори 2006 пропонують декілька таких уроків, зокрема наступні.

Безсумнівно, США є наддержавою з неймовірною економічною і військовою потугою. Та слід пам'ятати, що навіть великі держави можуть робити серйозні помилки, що завдають їм серйозної шкоди. Наприклад, Радянський Союз напав на Афганістан вкінці 1970-х і ця агресія тривала майже десятиліття. Той напад був серйозною помилкою. Результатом було те, що триваюча війна в Афганістані вкупі з іншими безконтрольними помилками керівництва врешті-решт призвели до розпаду самого СРСР. Але в умовах демократичної системи США, коли гарантована свобода слова й преси, ситуація була критично оцінена і зрештою громадська думка постала проти влади.

Брак демократії в мусульманських країнах не допускає можливості виправлення серйозних помилок, учинених владою. Не існує ані вільних і чесних виборів, ані вільної преси. Отож помилки все накопичуються й руйнують ціле суспільство, ба навіть цивілізацію. Результатом того, що Саддам Хусейн вів війну з Іраном, а потім і з Кувейтом, стало не тільки знищення Іраку, а й була завдана шкода всьому мусульманському світу. Через відсутність демократії в іракців не було можливості вказати Саддамові на його помилки чи замінити його кимось кращим. Під час кампанії проміжних виборів у США 2006 опозиційні партії та журналісти могли вільно аналізувати і коментувати

будь-які кроки влади. А високоповажний журналіст Боб Вудворд усього за декілька тижнів до виборів опублікував книгу «Держава зречення» (Bob Woodward. "State of Denial", 2006 – прим. перекладача), в якій звинувачує політику адміністрації Буша в Іраці. В багатьох мусульманських країнах публікацію такого автора, який критикує чинну владу перед самісінькими виборами не терпіли б, а самого автора скоріш за все негайно ув'язнили б і звістки від нього більше б не надходили. Пан Вудворд натомість запрошувався на ток-шоу та здобув похвалу за проникливість і дослідження. Нищівна поразка республіканської партії та перемога демократів на виборах до Конгресу означають, що люди відкинули стратегію Буша в Іраці й тепер для Буша настав момент поміркувати, усвідомити свої помилки й виправити їх заради країни. Це те, чого не було в колишньому СРСР, тому він і розвалився, й чого немає в переважній більшості мусульманських країн, тому постколоніальний мусульманський світ паралізований та схильний покладатись або на своїх же терористів, або на великі держави ззовні.

Іншою причиною несхвалення виборцями Республіканської партії є корупція та скандали, пов'язані з її лідерами. Від зловживання владою та службовим становищем до аморальних сексуальних злочинів – усе це вчинялося лідерами республіканців у Конгресі. Серед республіканців, що втратили свої мандати були: Марк Фолі з Флориди, який пішов у відставку після того, як був спійманий на невідповідних заграваннях з хлопцями-підлітками, що працювали в Конгресі; Курт Велдон із Пенсильванії, у члена родити і в товариша якого ФБР нещодавно проводило обшуки; Роберт Ней з Огайо, що визнав себе винним у скандалі Джека Ейброна і Том Делей з Техасу, що пішов у відставку після пред'явлення звинувачень.

У переважній більшості ж мусульманських країн з фіктивною демократією та формальними виборами корумповані лідери правлячої партії під оплески йдуть на чергові вибори й оголошуються переможцями з великим відривом.

Міністра оборони Дональда Рамсфельда постійно критикували за провальну стратегію в Іраці, але щоразу президент Буш висловлював йому повну довіру. 1 листопада 2006 президент сказав публічно на його захист:

«Я попросив його вести одночасно війну проти терору в Афганістані та війну в Іраці, а крім того ще й перетворювати наше військо ... Я задоволений тим прогресом, який ми зробили. Я хочу, аби він залишався до кінця президентського терміну».

Та вже за кілька годин після того, як нація виразила на виборах своє незадоволення політикою щодо Іраку, Рамсфельд пішов у відставку. Приймаючи відставку президент Буш сказав:

«Після декількох розмов і обмінів думками ми з міністром Рамсфельдом дійшли висновку, що прийшов час для нового керівництва у Пентагоні ... Ми деякий час обговорювали нові перспективи. Він любить називати їх «нові задуми». Він сам розуміє, що в Іраці не все добре і справи йдуть повільно».

В мусульманському світі багато хто може розглядати відставку Рамсфельда та бушову зміну позиції як поразку Буша, й це так і є, проте якщо ми, мусульмани, розуміємо лише це, тоді програємо із двох основних причин:

1. Ми не усвідомили справжнього секрету неймовірної американської могутності, влади і величі – тож наші справи зі США йтимуть погано і на нас чекатиме ще один провал через наше ігнорування визначальної ролі американської громадської думки.
2. Друга невдача пов'язана із нерозумінням того, що справжня демократична система може виправити помилки, які влада учиняє навмисно або ненавмисно. Якщо ми не зрозуміємо цього, то ніколи не зможемо встановити демократію визволення в мусульманському світі й наша цивілізація залишатиметься слабкою. Ми й надалі будемо жертвами власних диктаторів та зовнішніх сил.

Натомість, якщо ми подивимось на розвиток американської демократії, то побачимо, що зміна громадської думки (виражена голосами на виборах) приборкала могутнього і рішучого лідера та його агресивну партію й тепер він готовий прислухатись до тих, кого відмовлявся слухати протягом останніх шести років (2000-2006). Мораль цієї історії для мусульманського світу полягає в тому, щоб застосувати вдома демократію визволення, адже це навчить наших лідерів мирно та конструктивно мобілізувати громадську думку на користь бажаних питань – як тільки вони навчаться цього вдома у цілком демократичний спосіб, то зможуть також вести справи зі США на умовах взаємоповаги, переконливо звертаючись до американської громадської думки, до усього американського народу – і якщо переконаємо американський народ, тоді відповідним чином зміниться й поведінка їхніх лідерів, що є нормальним у демократичному суспільстві.